

ספר יונה

בשילוב פסוקי הנביא
מותאם ללימוד הורים וילדים

איורים ג'קי ירמי

מבית מדרשה של

ישיבת ההסדר קרני שומרון

© כל הזכויות שמורות, ערב ראש השנה, ה'תש"ע

ישיבת ההסדר קרני שומרון ת"ד 13005 קרני שומרון 44855

09-7929145

www.karnash.co.il • hesderks@zahav.net.il

ההכנסות קודש ל**נופשון שומרון** לילדים בעלי צרכים מיוחדים,

מייסודה של אבי-אד

חברי המערכת **הרב שי גרין**

ר"מ בישיבת ההסדר קרני שומרון וראש מדרשת שיל"ת

הרב אלי גרין

ר"מ בישיבת ההסדר קרני שומרון

ר' אביעד טולדנו

מחנך לגיל הרך

ר' יאיר אפרתי

מורה ומדריך ללימודי תנ"ך

עריכה לשונית **ר' אוהד נפש**

איורים **ג'קי ירמי**

ציצוב והפקה

שילה • ברכץ בית אל

בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נִפְשִׁי אֶת ה' זְכַרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלַי תַּפְלְתִּי אֶל הַיָּכֹל קִדְשְׁךָ

(יונה ב, ח)

לעילוי נשמות
בננו ואחנו האהוב והיקר
חיים דנינו ז"ל

בן פנחס דן ועדינה אסתר יבדלח"א
נולד ט"ז אלול תשס"ז - נפטר י"ב תמוז תשס"ח

ת נ צ ב " ה

תודתנו

לראשי ישיבת ההסדר קרני שומרון ולרבניה שליוו את מהלך העבודה
ובפרט לרב מיכאל רוטנברג אשר גם מרכז את מסגרת לימוד התנ"ך בישיבה.

עבודת תשתית נרחבת וחשיבה מדוקדקת על התכנים והמסרים של התמונות והמדרשים העומדים מאחוריהן,
נעשתה ע"י ר' אביעד טולדנו בוגר הישיבה, המתמחה בחינוך לגיל הרך,
תוך התייעצות עם אנשי חינוך בישיבה ומחוצה לה.

תודות לבוגרינו ר' יאיר אפרתי ששיכלל את המדריך להורים
ולר' אוהד נפש על העריכה הלשונית של הספר, ועל הערותיו המחכימות ששובצו בחלק העיוני.

יישר כוחו של המאייר ג'קי ירחי
אשר השכיל להעביר את המסרים החינוכיים המורכבים ולפשט אותם
אל תוך הציורים בחן רב ובצורה אסתטית ונעימה מאוד. כמוכן שהתמונות להמחשה בלבד, כדי לחבר את הקוראים
בצורה ויזואלית אל תוכנו העמוק של הספר.

הערכתנו לאנשי סטודיו שילה ברכץ בית אל
שהוציאו דבר מהודר ונאה מתחת ידם.

דפר יונה הוא ספר שֶׁחַן מיוחד נסוד עליו. מחד - גם ילד
קטן יכול להבין הן את הסיפור והן את לקחו. מאידך,
הסיפור עצמו מציב שאלות קשות בפני הקורא המבוגר,
בדבר היכולת של האדם לברוח מלפני ה', והאפשרות שה' נותן
לאדם לחזור בתשובה.

לא במקרה נבחר ספר יונה לשמש כהפטרת היום הקדוש, יום
הכיפורים, מפני שכל כולו מעורר להכרה והפנמה של מציאות
ה', השגחתו הישירה והדין שהוא דן את עולמו. בנוסף, הוא נוטע
אמונה ואמון רב בכוחה של תשובה ובהנהגה הא-לוהית המחכה
לשבים בתשובה.

הוצאת ספר זה, מהווה ניסיון לשלב בין שני העולמות - הילדותי
והמבוגר, כך שגם הילדים יוכלו לטעום משאלות האמונה באופן
המתאים להם, וגם המבוגרים ישובו להתחבר אל תכני הסיפור
הנבואי באמצעות החוויה המתעוררת במפגש בין כח הדמיון שבנפש
והתמונות.

ספר זה בהוצאת ישיבת ההסדר קרני שומרון הוא ניסיון של
הישיבה להפיץ תורה בסגנון חדש ונוסף, השונה מעבודת הלימוד
הרגילה בבית המדרש באופן הרגיל והמוכר של עמל תורה.

דרכה החינוכית של הישיבה, המתייחדת בניסיון לחשוף ולבאר
כיצד התורה מדריכה ומאירה את דרך חייו של האדם "לאסוקי
שמעתא אליבא דהלכתא", מנסה לעבור כאן בכלי חדש של ספר
לילדים ולקרוב אותם בשמחה ובהנאה לעולם המחשבות האמוניות
והמוסריות של הנביאים.

יהי רצון שיקרב ספר זה את ילדי ישראל והוריהם זה לזה, ואת
כולנו יחד אל הקב"ה ותורתו הקדושה והמשמחת.

הרב אלי גרין הרב שי גרין

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה בֶּן אֲמֵתִי לֵאמֹר:

" קוּם!

לֵךְ אֶל נִינְוָה, הָעִיר הַגְּדוֹלָה

וְקִרָא עָלֶיהָ, כִּי עָלְתָה

רָעָתָם לִפְנֵי!"

וַיָּקָם יוֹנָה
לְבָרֶךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה',
וַיֵּרֶד יָפוֹ

וַיִּמָּצָא אֲנִיָּה בָּאָה תְּרִשִׁישִׁי, וַיֵּתֶן שְׂכָרָהּ, וַיֵּרֶד בָּהּ
לָבוֹא עִמָּהֶם תְּרִשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי ה'

וְהָיָה הַטִּיל רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הַיָּם
וַיְהִי סַעַר גְּדוֹל בַּיָּם, וְהָאֲנִיָּה חֲשָׁבָה לְהִשָּׁבֵר:
וַיִּירָאוּ הַמַּלְחִים, וַיִּזְעְקוּ אִישׁ אֶל-אֶלְהֵיו
וַיִּטְלוּ אֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֲנִיָּה אֶל הַיָּם, לְהַקֵּל מַעְלֵיהֶם
וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה, וַיִּשְׁכַּב וַיִּרְדָּם:
וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֵבֶל

מה לך נרדם, קום קרא
אל אלהיך, אולי יתעשת
האלהים לנו, ולא נאבד!

מדוע רץ אנו גסערה,
וסבינו הים שקט?

אנא פסלי,
עזור לנו!

אנחנו עומדים
לטבוע!

זו בודאי אצמית
אחד מאיתנו

מיבים לזרוק
חלק מהמפצים

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לָכֵן וְנִפְּלָה גּוֹרְלוֹת,
וְנִדְּעָה בְּשִׁלְמֵי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ, וַיִּפְּלוּ גּוֹרְלוֹת,
וַיִּפֹּל הַגּוֹרֵל עַל יוֹנָה:

שָׂאוֹנִי וְהִטִּילֵנִי אֶל הַיָּם
וַיִּשְׁתַּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם, כִּי יוֹדַע אֲנִי
כִּי בִשְׁלִי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם!

שׁוּב פַּעַם יֵצֵא יוֹנָה!

וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה, וַיַּטְלֵהוּ אֶל הַיָּם, וַיַּעֲמֵד הַיָּם מִזְעָפוֹ:

תִּרְאוּ
אֵיךְ הַיָּם נִרְגַע!

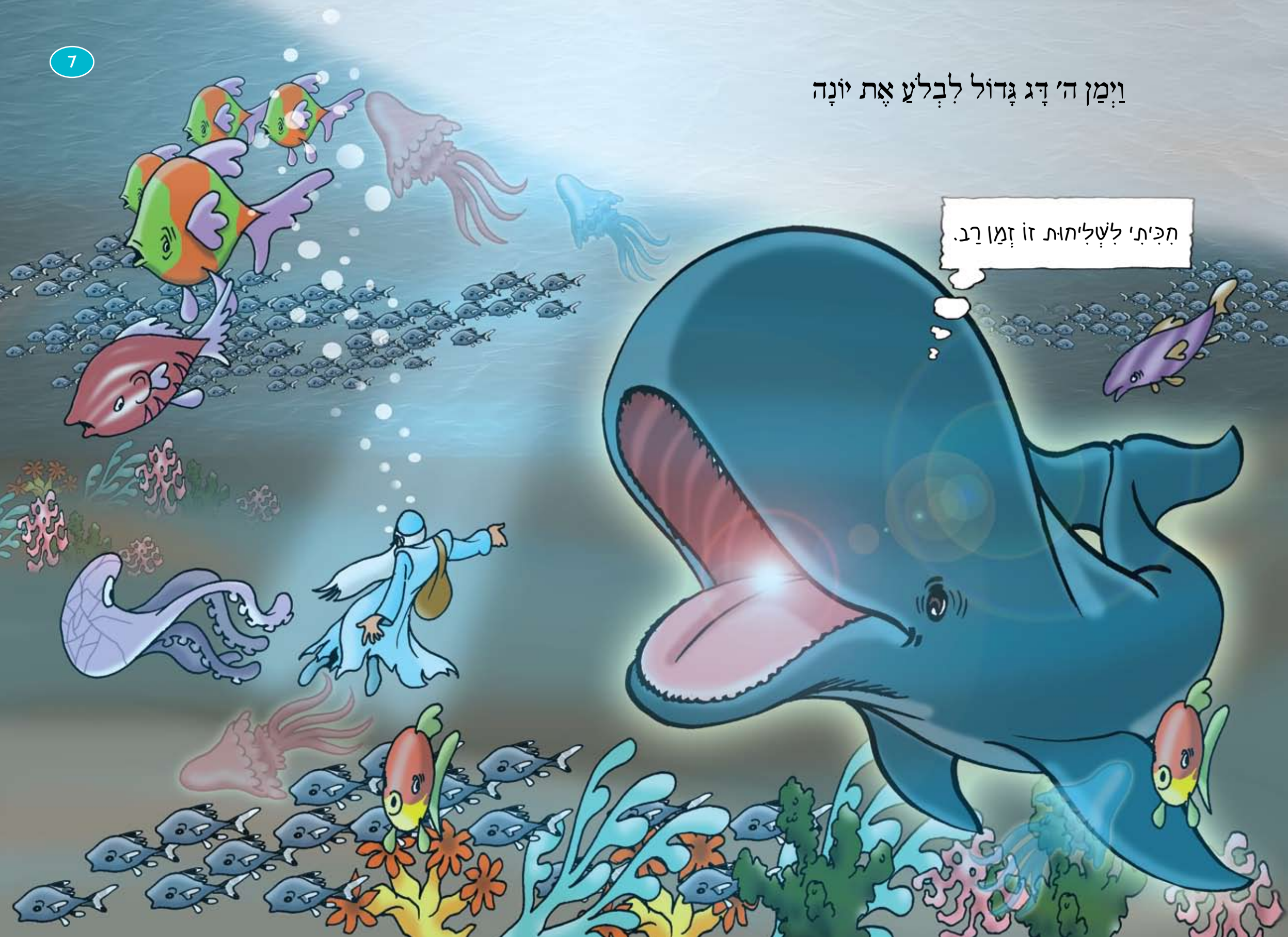
אוֹלֵי נִנְסָה לְהַעֲלוֹת
אוֹתוֹ שׁוֹב לְסִפְרוֹ?

כָּבֵר נִיִּסֵּינוּ עַל־שׁ פְּעָמִים
לְהַעֲלוֹת אוֹתוֹ, וּבְכָל פֶּעַם
מִזְרָה הִסְעָרָה!

וַיֵּמֶן ה' דָּג גָּדוֹל לִבְלֹעַ אֶת יוֹנָה

חֲכִיתִי לַעֲלִיחוֹת זֶה זְמַן רָב.

וַיְהִי יוֹנָה בְּמַעַי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלֹת:
וַיִּתְּפִל יוֹנָה אֶל ה' אֱלֹהָיו מִמַּעַי הַדָּגָה

רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, אָנָּה אֱלֹהֵי מְרוֹמָה, וְאַנָּה מִפְּנֵי אֲבֵרַת.
מַעֲטִי כָל הָאָדָם גְּלוּיִים לִפְנֶיךָ.
אִין תַּעֲלוּמוֹת לִפְנֵי כֹסֶא כְבוֹדְךָ,
וְאִין נִסְתָּר מִנְּגַד עֵינֶיךָ.
בְּבִרְשָׁה מְמָה, צִנְנִי מִבֶּטֶן טָאוֹל וְהוֹטִיעֵנִי מִמְּצוּלָה.
הִגְעֵתִי לַמָּוֶת, הַחַיִּינִי!

וַיֹּאמֶר ה' לְדָג,
וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה אֶל הַיַּבֶּשֶׁה:
וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שְׁנִית לְאֹמֶר:

" קוּם
לֵךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה,
וְקִרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה
אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיהָ "

תִּרְאוּ מַה קִּוְרָה זָאוּ!

אֲנִי לֹא מֵאֲמִין לְמִרְאֵה עֵינַי!

ה' הוא הא-להים!

אין עבדת'
לפסל כל חי?

ה' מלך, ה' מלך,
ה' ימלך לעולם ועד!

ראו המלכים

את כל האותות והנפלאות
שעשה הקדוש ברוך הוא עם יונה,
והשליכו איש את אלהיו

וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדַבֵּר ה',
וְנִינְוָה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לֹא-לֵהִים
מִהֶלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים:
וַיַּחַל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר,
מִהֶלֶךְ יוֹם אֶחָד

עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְיָה נֶהֱפָכָת

הוא
שלי!

לא נכון.
הוא ע"ך לי!

זו הסכרה עלי

תַּהִיָּה בְּעֵקֶט

אָנבא!

איזע יופי,
כמה כסף

וַיֵּאֱמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוָה
בְּאֵלֵהִים וַיִּקְרְאוּ
צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים
מִגְדוֹלָם וְעַד קִטְנָם:

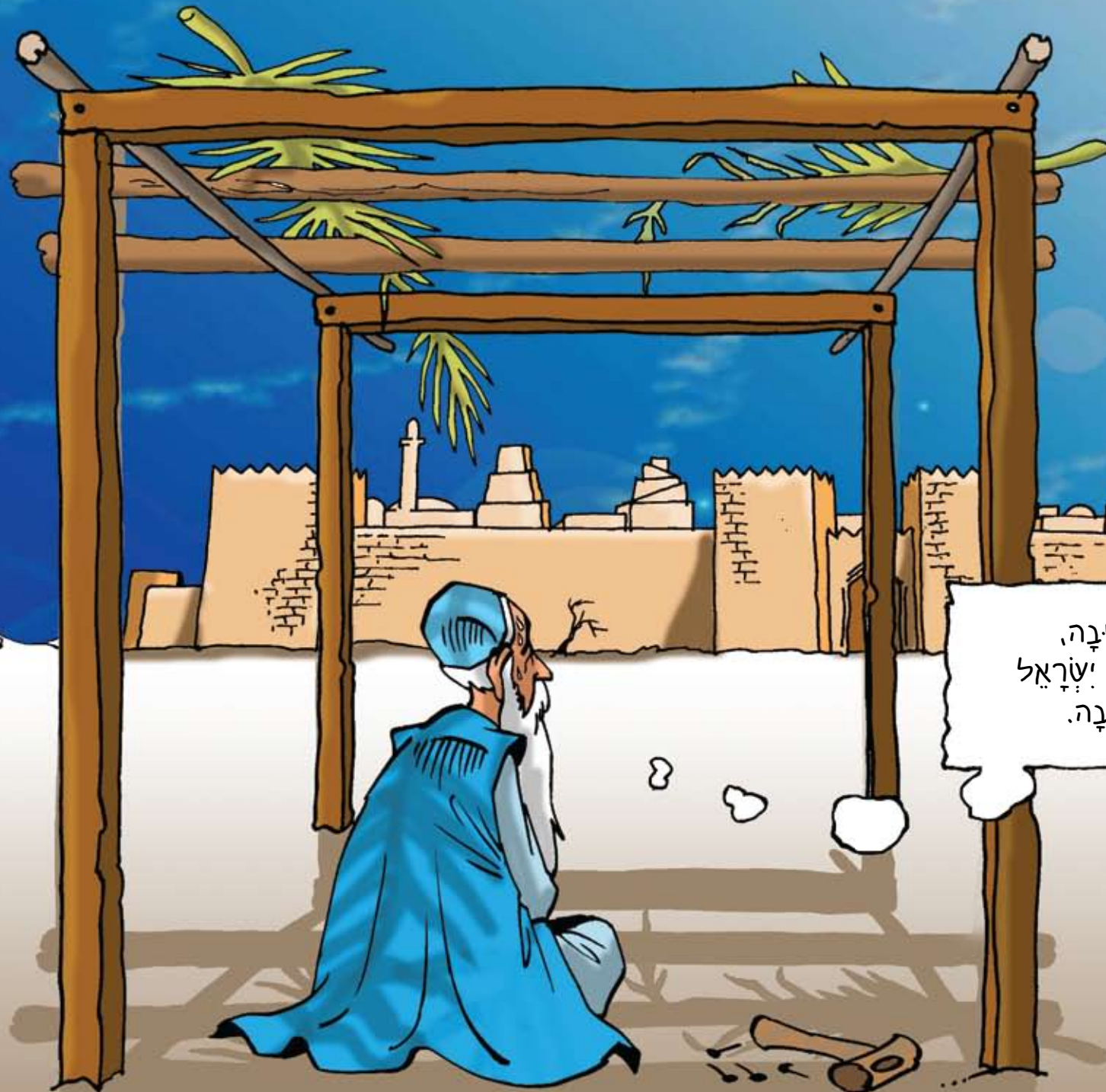
וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם
וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ
אֶל אֱלֹהִים בְּחִזְקָה
וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ
הָרָעָה וּמִן הַחֶמֶס
אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:

וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ
מִדְּרָכָם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה
אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה:

וַיֵּרַע אֶל יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיַּחֲרֵ לוֹ:
 וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה' וַיֹּאמֶר
 אָנָּה ה' הֲלוֹא זֶה דְּבָרִי עַד הָיִיתִי עַל אֲדָמָתִי
 עַל כֵּן קִדְמָתִי לְבָרַח תִּרְשִׁישָׁה
 כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל חַנוּן וְרַחוּם אַרְךָ אַפִּים
 וְרַב חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הָרָעָה:

אִם הֵם יֵטוּבוּ בְּתַשׁוּבָה,
 הִי עֲלוּל לְכַעֲוֹס עַל עַם יִשְׂרָאֵל
 טְאִינָם עוֹשִׂים תַּשׁוּבָה.

וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר
 וַיַּעַשׂ לוֹ נֶשֶׁם סִכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּעַל
 עַד אֲשֶׁר יֵרָאֶה מָה יִהְיֶה בָּעִיר:

וַיִּמֶן ה' אֶל־הַיִּם קִיקְיוֹן
וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה
לְהִיּוֹת צֵל עַל רֹאשׁוֹ
לְהַצִּיל לוֹ מִרְעָתוֹ
וַיִּשְׁמַח יוֹנָה עַל הַקִּיקְיוֹן
שְׂמִיחָה גְדוֹלָה:

אַיִזָּה נִסִּי

אַיִזָּה חוֹם הַיּוֹם!

וַיִּמְנֵן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת
בַּעֲלֹת הַשָּׂחַר לַמַּחֲרָת
וַתֵּדֵךְ אֶת הַקִּיקִיּוֹן וַיִּבָּשׁ:
וַיְהִי כְזֶרֶחַ הַשָּׁמֶשׁ

וַיִּמְנֵן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית
וַתֵּדֵךְ הַשָּׁמֶשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְּעַלֶּף
וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לָמוּת

"הַיֵּטֵב תָּרָה לָךְ
עַל הַקִּיקִיּוֹן?"

טוב מותי
מֵחַיִּי

הַיֵּטֵב תָּרָה לִי
עַד מוֹת

הִנֵּה עוֹלָמָהּ בְּמִדַּת הַרְחָמִים,
שֶׁנֶּאֱמַר:
לֹא אֶלֶּהִינוּ הַרְחָמִים וְהַסְּלִיחוֹת.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נָפַל יוֹנָה עַל פָּנָיו, וְאָמַר:

ספר יונה

הורים וילדים

תמונה 1

יונה מצטווה ללכת לנינוה

על פי הפשט, ישנם שני צירים עליהם סובב סיפורו של יונה: ציר ההשגחה וציר התשובה. חלקו הראשון של הספר עוסק בתיאור בריחתו של יונה מפני ה', וכיצד בהשגחה פרטית ה' מחזיר אותו כדי לבצע את המשימה שהוטלה עליו. בחלקו השני עוסק הספר בשאלת ערכה של התשובה - תשובתם של אנשי נינוה ותשובתו של יונה.

רקע: מיהו נביא?

הקב"ה פונה לבני האדם על ידי הנביאים כדי שנספר את דרכינו ונשוב בתשובה. הנביא הוא אדם צדיק מאוד, גדול בתורה, בעל מידות טובות שה' נגלה אליו בנבואה. הנבואה הינה תכונה ייחודית לעם ישראל (למעט בלעם, שהכזיב), ונביא ישראלי הוא הנשלח אל הגויים להחזירם בתשובה. ישנם נביאים שה' שלח אותם לעם ישראל וישנם נביאים שנשלחו לעמים אחרים. ה' שולח את הנביא כדי שיחזיר את העם בתשובה. הקב"ה פונה אל הנביא בלילה או באמצע היום בחלום, על ידי מלאך במשל וחידה, והנביא מבין

את משמעות הנבואה. באותה העת הנביא ירא ונבהל וכולו מלא יראת ה'. כדי לקבל נבואה היה צריך הנביא להכין את עצמו שיהיה שמח, והיו עושים זאת, בין היתר, על ידי כלי נגינה שונים.

רקע: מי היה יונה הנביא?

יונה חי ופעל בממלכת ישראל בתקופת בית יהוא. התנ"ך מציין שיונה נבא נבואה שהיתה משמעותית ביותר לאנשי אותה תקופה: "הוא [ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא] השיב את גבול ישראל מלבווא חמת עד ים הערב, כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמת הנביא אשר מגת החפר".

חז"ל אמרו שיונה הוא תלמידם של אליהו ואלישע, והוא זה שנשלח למשוך למלך את יהוא. אמנם עם תחילת מלכותו של יהוא חלה קריסה במעמדה המדיני של ממלכת ישראל, וממלכה המנהלת קרבות אדירים נגד אשור, כפי שהיתה בימי בית אחאב, הידרדרה הממלכה במשך שני דורות (יהוא ויהואחז בנו), למצב בו גדודי ארם עושים בממלכת ישראל כבתוך שלהם.

על ערש מותו, מנבא אלישע את תחילת המהפך ב"נבואת החיצים", ויואש בן יהואחז אכן מנצח

1. שבת ל ב: "אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר: ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עלי יד ה'".

2. בתקופת בית המקדש הראשון, בה היה העם מחולק לשתי ממלכות: ממלכת יהודה וממלכת ישראל.

3. מלכים ב, יד כה.

4. מלכים ב תחילת פרק ט: "וְאֵלִישֶׁע הַנְּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים, וַיֹּאמֶר לוֹ: חָגֵר מִתְּנִיךְ וְקַח פֶּה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדְךָ וְלֵךְ רִמֹּת גִּלְעָד. וּבֹאֵת שָׁמָּה, וְרָאָה שָׁם יְהוּא בֶן יְהוֹשָׁפָט בֶּן נִמְשִׁי, וּבֹאֵת וְהִקְמַתוֹ מִתּוֹךְ אֲחָיו, וְהִבִּיאת אֹתוֹ חָדָר בְּחֹדֶר. וְלָקַחְתָּ פֶּה הַשֶּׁמֶן וְצִקְתָּ עַל רֹאשׁוֹ, וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר ה' מִשְׁחִיתִיךָ לְמִלְכָּךְ אֵל יִשְׂרָאֵל, וּפְתַחְתָּ דֶלֶת וְנִסְתָּה וְלֹא תִחַקֵּה. וְלֵךְ הַנֶּעֱר הַנֶּעֱר הַנְּבִיא רִמֹּת גִּלְעָד. וַיָּבֹא וְהָיָה שָׁרֵי הַחֵיל יֹשְׁבִים, וַיֹּאמְרוּ: דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר, וַיֹּאמֶר יְהוּא: אֵל מִי מְכַלְנִי? וַיֹּאמֶר: אֵלֶיךָ הַשָּׂר! וַיָּקָם וַיָּבֹא בְּיָתָהּ וַיִּצַק הַשֶּׁמֶן אֶל רֹאשׁוֹ, וַיֹּאמֶר לוֹ: כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁחִיתִיךָ לְמִלְכָּךְ אֵל עִם ה' אֵל יִשְׂרָאֵל".

5. ראה מלכים ב, פרקים ה' ו'.

6. מלכים ב יג, יד-ט: "וְאֵלִישֶׁע חָלָה אֶת חֲלֹיו אֲשֶׁר יָמוּת

את ארם שלוש פעמים. בנו, ירבעם בן יואש, משיב את גבול ישראל ומקיים את נבואת יונה. מנבואת עמוס (שחי בסיום תקופת בית יהוא) נראה כי התקיימות נבואתו של יונה נתפשה בעיני העם כהתקיימות 'חזון אחרית הימים' אחרי השלטון הארמי.

ברם, תפיסה זו של העם את תקופתם כתקופת 'אחרית הימים', הביאה להסתאבות ולניצול השפע הכלכלי בידי העשירים כדי לעשוק ולחמוס את העניים, דבר שגורם לעמוס להפוך את נבואת יונה על פניה: אל תחשבו שהשחיתות תעבור בשקט, "כי הנני מקים עליכם בית ישראל, נאם ה' אלהי העבאבות, גוי, ולחצו אתכם מלבווא חמת עד נחל הערב".

השראת השכינה

- מי הוביל את השמחה בבית המקדש?
- מדוע גם ילדים נמצאים בבית המקדש?
- כיצד השמחה והשירה מוסיפים לקדושת החג במקדש?
- מה המיוחד בשמחת בית השואבה ששימש כרקע לנבואה?

"אָמַר רַבִּי יוֹנָה: יוֹנָה בֶּן אֲמִתַּי מַעֲוִיל רַגְלִים הָיָה, וְנִכְנַס לְשִׁמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה וְשָׂרְתָהּ עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, לְלַמֶּדֶךָ שְׂאִין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה אֵלָּא עַל לֵב שְׂמֵחַ, שְׂנֹאֲמַר 'וְהָיָה כְּנֹגַן הַמְּנִיגָן'".

בתמונה זו אנו רואים את יונה הנביא כאשר רוח ה' שורה עליו בזמן שמחת בית השואבה. מדרש זה

בו, וַיֵּרֶד אֵלָיו יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶךְ עַל פְּנֵיו וַיֹּאמֶר: אֲבִי, אֲבִי, רַבִּי יִשְׂרָאֵל וּפְרִישִׁיו! וַיֹּאמֶר לוֹ אֲלִישֶׁע: קַח קֶשֶׁת וְחֻצִּים! וַיִּקַּח אֵלָיו קֶשֶׁת וְחֻצִּים. וַיֹּאמֶר לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: הֲרַכְבְּ יָדְךָ עַל הַקֶּשֶׁת! וַיִּרְכַּב יָדוֹ, וַיִּשֶׁם אֲלִישֶׁע יָדָיו עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ. וַיֹּאמֶר: פָּתַח הַחֲלוֹן קְדָמָה! וַיִּפְתָּה. וַיֹּאמֶר אֲלִישֶׁע: יָרֵה! יוֹר. וַיֹּר. וַיֹּאמֶר: חִץ תִּשּׁוּעָה לָהּ! וְחִץ תִּשּׁוּעָה בְּאַרְם, וְהִכִּיתָ אֶת אֲרָם בְּאַפְּךָ עַד כְּלָה. וַיֹּאמֶר: קַח הַחֻצִּים! וַיִּקַּח. וַיֹּאמֶר לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: הֵךְ אֲרָצָה! וַיִּךְ שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים, וַיַּעֲמֵד. וַיִּקְצֹץ עָלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר: לִהְיוֹת חֲמִשׁ אוֹ שֵׁשׁ פַּעַמִּים, אִזּוֹ הִכִּיתָ אֶת אֲרָם עַד כְּלָה. וְעַתָּה שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים תִּכֶּה אֶת אֲרָם".

7. עמוס ה, יד.

וַיָּקָם יוֹנָה
לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה',
וַיֵּרֶד יָפוֹ

תמונה 2

יונה בורח מלפני ה'

- כיצד חושב יונה הנביא שניתן לברוח מה' היודע כל?
- מדוע יונה לא רוצה לקיים את שליחותו ולמסור את הנבואה לאנשי נינוה?
- האם יונה לא מפחד שה' יעניש אותו על כך שהוא לא מקשיב לו?
- מדוע ה' לא עוצר את יונה ואפילו מסייע לו לברוח לתרשיש?

"וכי מלפני ה' הוא בורח? והלא כבר נאמר: 'אֲנִי אֶלֶךְ מְרוֹחֶךָ וְאָנֹכִי מִפְּנֶיךָ אֲבָרָה, אִם אֶסֶק שְׂמִי שָׁם אֲתָה...'. וכתבי: 'עֵינֵי ה' הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ...'. אלא אמר יונה, אֶלֶךְ לְחֻצָּה לָאָרֶץ שְׂאִין

אך ורק לגויים, ובשעה שהעולם נידון על הגשם נשלח יונה להשיב את אנשי נינוה בתשובה. בדברים אלה ניתן להמחיש את המורכבות בפסוק "וַיָּקָם יוֹנָה לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה'" ¹⁴. נראה שבעל המדרש, השם את יונה בבית המקדש בשעה שהוא מקבל את הנבואה ללכת לנינוה, מפרש את את המילים 'מלפני ה' כבריחה מבית המקדש. נשווה בנפשנו את גודל המעמד בו נוכח יונה, בשעה ששואבים מים בששון ממעיני הישועה ועולים בהר בית ה' עד שמגיעים לבית המקדש. חסידים ואנשי מעשה מרקדים בפניהם והכהנים והלוויים עומדים ומשוררים על הדוכן. ובתוך כל ההמולה הזו, כנגן המנגן, היתה על יונה יד ה' שציווה אותו לקרוא על נינוה כי עלתה רעתם לפניו.

ברגע זה, דווקא בתוך כל המעמד המרגש וההתעלות הרוחנית, בוחר יונה לצאת ולברוח מלפני ה'!

המקום הקדוש, היא בעלת חשיבות רבה ועצומה בעבודת ה', וכפי שהרחיב בזה הרמב"ם (הובא בהערה הקודמת).

על דרך הפשט נראה שדברי חז"ל המתארים את יונה כאחד מאותם שואבי רוח הקודש, מתבססים על תפילת יונה בפרק ב, שם הוא אומר: "וְאֲנִי אִמְרָתִי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ, אֶךְ אוֹסִיף לְהִבִּיט אֶל הַיָּם קִדְשֶׁךָ" ¹⁵. דהיינו יונה מתלונן על כך שלא יזכה עוד לראות את היכל קדשו שהוא מקום הנבואה וההשגחה, כפי שמפרש כאן הרד"ק. חז"ל למדו מכאן שאת הנבואה ללכת לנינוה קיבל יונה בשעה שעלה לרגל לבית המקדש, מקום ממנו שואבים רוח הקודש. כלומר הרושם הכביר שנוצר בקרבו של הנביא באמצעות שהייתו במקום הקדוש, שפע מצות החג וחווית העליה לרגל - השירים, המנגינות, הלפידים הבעורים הנזרקים אל על בידי גדולי ישראל וקול ההמון החוגג - הוא שהביא אותו להשראת שכינה ולנבואה. בכך דומה יונה לאלישע רבו, שאף הוא נעזר במנגן בשעה שביקש שתשרה עליו רוח הקודש: "וְעַתָּה קְחוּ לִי מִנְּגִן, וְהָיָה כִּנְגֵן הַמִּנְּגֵן וְתָהִי עָלַי יַד ה'". ¹⁶

מעבר לכך, נראה שלא לחינם זיהו חז"ל את מקור נבואתו של יונה בשמחת בית השואבה בחג הסוכות. חג הסוכות הוא החג הכי 'אוניברסלי' בבית המקדש. בחג הסוכות מוקרבים שבעים פרים כנגד שבעים אומות, ונישאות תפילות על מקור הפרנסה העולמי - הגשם. הנביא זכריה מנבא שלעתיד לבוא תהיה תלות בין עליה לרגל בחג הסוכות לבין הגשם: "וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם, וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת וְלַחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת. וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפַּחַת הָאָרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַשְׁתַּחֲוֹת לַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת, וְלֹא עָלֵיהֶם יִהְיֶה הַגֶּשֶׁם". ¹⁷

נבואתו של יונה בספר יונה מיוחדת בכך שהיא פונה

מובא בירושלמי מסכת סוכה, אגב דבריו של רבי יהושע בן לוי - "לָמָּה נִקְרָא שְׁמָה בֵּית שׁוֹאֵבָה? שְׁמֵשׁ שׁוֹאֵבִים רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ, עַל שֵׁם: 'וּשְׂאֵבָתָם מִים בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיֵי הַיָּם'".

בתמונה ניתן לראות תיאור של שמחת בית השואבה, כפי שמתארת זאת הגמרא: "תָּנִי: אָמְרוּ עָלָיו עַל רֶבֶן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל כְּשֶׁהָיָה שְׂמַח שְׁמַחַת בֵּית הַשׁוֹאֵבָה הָיָה נוֹטֵל שְׂמוֹנָה אַבְנוֹקוֹת שֶׁל אֹר זֶזְרֶק אַחַת וְנוֹטֵל אַחַת וְאֵין נֹגְעוֹת זֶז בָּזוֹ" ¹⁸. במציאות מופלאה זו נפגשים גם הילדים הקטנים עם גדולי האומה אנשי הקודש, המהווים דמויות לחיקוי, ורואים את שמחת העם הגדולה. חווית השמחה והשירה, המוסיפה לנעימות הנפש והחוקקת בליבם את אהבת מצוות החג ואהבת

8. ה, א.

9. ישעיהו יב, ג.

10. בבלי סוכה נג א. ועיין ברמב"ם סוף הלכות לולב: "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמח בהם, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתרה, שנאמר 'ושמחתם לפני ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים'. כיצד היו עושים: עָרַב יוֹם טוֹב הָרָאשׁוֹן הָיוּ מִתְקַנִּים בַּמִּקְדָּשׁ מִקוֹם לְנָשִׁים מִלְמַעְלָה וְלָאֲנָשִׁים מִלְמַטָּה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְעַרְבוּ אֶלּוּ עִם אֵלּוּ. וּמִתְחִילִים לִשְׂמַח מִמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרָאשׁוֹן, וְכֵן בְּכָל יוֹם מִיָּמֵי חֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד. מִתְחִילִים מֵאַחֵר שִׁיקְרִיבוּ תָמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבִים, לִשְׂמַח שְׂאֵר הַיּוֹם עִם כָּל הַלָּלָה. וְהֵיאָךְ הָיְתָה שְׂמִיחָה זוֹ: הַחֲלִיל מִכָּה, וּמִנְּגִינִים בְּכָנוֹר וּבִנְבָלִים וּבִמְצֻלָּתַיִם, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד בְּכָל שִׁיר שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לִנְגֵן בּוֹ. וְכִי שִׁירָדָע בָּפָה, בָּפָה. וְרוֹקְדִים וּמִסְפָּקִים וּמִטְפָּחִים וּמִפְּזוּזִים וּמִכְרָכָרִים כָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּמוֹ שִׁירָדָע, וְאוֹמְרִים דְּבָרֵי שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת. וְשְׂמִיחָה זוֹ אֵינָה דוֹחָה לֹא אֶת הַשְׂבָּת וְלֹא אֶת יוֹם טוֹב.

מצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושים אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והסידים והקנים ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדים ומספקים ומנגנים ושמים במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם, האנשים והנשים, כלם באים לדאות ולשמח. שהשמחה שישמח אדם בעשיית המצות ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפדע מפנה, שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לִבָּב". וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו, ומתכבד בעיניו במקומות אלו, חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר "אל תתהדר לפני מלך". וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכבד העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אומר "ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני". ואין הגדלה והכבוד אלא לשמח לפני ה', שנאמר "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".

11. פסוק ה.

12. מלכים ב ג, טו.

13. זכריה יד, טז - יז.

באמצעות עיקרון 'חופש הבחירה'. הקב"ה איננו כופה את דעתו על האדם, אלא נותן לו להסיק את המסקנות מתוצאות מעשיו. הקב"ה מנסה לכוון את האדם אל הדרך הנכונה, אך מותיר ביד האדם בחירה באמצעות פיוזר "חיזוקים חיוביים" לדרכו השלילית. ישנן פעמים שהאדם איננו מוכן להרמז, ואדרבה, הוא מחזק את ליבו בכך שהוא מדגיש את החיזוקים ומתעלם מהאזהרות הפזורות בדרך. משל לנהג הנוסע במהירות מופרזת ונתפס על ידי שוטר, אך הוא מצליח לשכנע את השוטר לוותר לו על הקנס. במקרה זה ניתן לצפות שהנהג אכן יאט את מהירות נסיעתו, ויפחד מהאפשרות שייתפס שוב. ברם, בחלק ניכר מהמקרים ניתן לראות כיצד דווקא הצלחת האדם להימלט מעונש גורמת לו להקשות את ליבו ולנהוג במהירות גבוהה יותר, שכן הוא סמוך ובטוח שגם בפעם הבאה יידע להערים על השוטר ולהימלט מזרועות החוק. רק לאחר שייתפס שוב וישלל רשיונו, ישב האדם עם

"ויתן שכרה ויירד בה. ואמר רבי יוחנן: שנתן שכרה של ספינה כולה. אמר רב רומנוס: שכרה של ספינה היה ד' אלפים דינרי זהב"¹⁸. חז"ל לומדים שהאניה עליה עלה יונה הובאה למקום על ידי ה' באמצעות סערה שאילצה אותה לחזור אל החוף. בפשט הפסוקים הדבר בא לידי ביטוי בכפילות שיש בפסוק - וַיִּקַּם יוֹנָה לְבָרַח תְּרִשִּׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה', וַיִּרְדּוּ יָפוֹ, וַיִּמְצָא אֹנִיָּה בָּאָה תְּרִשִּׁישׁ...¹⁹, נראה שהכתוב בא להדגיש שתכניתו של יונה התבצעה כפי שתיכנן מראש, ויונה ראה בכך אות וסימן שהוא עושה מעשה נכון וישר. מדוע אין ה' עוצר את יונה כבר בשלב זה? מדוע הוא מניח לו לעלות על אניה ולא מעכב אותו בתואנות שונות עד שיתחרט? כלל גדול מלמדנו ספר יונה: בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו!²⁰ הקב"ה מנהל את העולם

18. נדרים לח א.

19. מכות י ב.

ועל הבטחתה לאבות האומה. אך מלבד זאת, ערכה של ארץ ישראל הוא בכך שהיא ארץ הנבואה, הארץ בה ניתן לחיות את הקשר עם הקב"ה באופן גלוי. בארץ ישראל ניתן לשמוע את קול ה' כאדם העומד בארמון המלך, שומע את קולו ויכול לשאול אותו שאלות. בחוף לארץ ניתן לשמוע את קול ה' כאדם העומד מחוץ לארמון ומחכה לקבל את דבר המלך בדרך עקיפה. יונה כל כך נסער מהנבואה שניתנה לו, שהוא מחליט לנתק את הקשר עם דבר ה'. כדי לעשות זאת הוא יורד ליפו ומחפש אוניה לתרשיש, אחד מאיי הים.

למרות סקרנותו, את השאלה מדוע לא רצה יונה לבצע את שליחות ה' נשאיר פתוחה, משום שהיא קשורה לציר התשובה ולויכוח בין יונה לבין ה' בחלק השני של הספר.

תמונה 3

האניה ההולכת לתרשיש

- מדוע ה' לא עוצר את יונה ואפילו מסייע לו לברוח לתרשיש?

"יִרְדּוּ לִיפוֹ וְלֹא מִצָּא אֹנִיָּה לִירֵד שָׁם, וְהִיתָה אֹנִיָּה מִיָּפוֹ (במרחק) מֵהַלֵּךְ שָׁנִי יָמִים, מִהָ עֲשֵׂה הַקֶּבֶד? הַבִּיא עֲלֶיהָ רוּחַ סַעֲרָה וְהַחֲזִירָהּ לִיפוֹ וְרָאָה יוֹנָה וְשָׁמַח שְׂמֵחָה גְדוֹלָה, אָמַר: עֲכָשְׁיוּ אֲנִי יוֹדַע שְׂדֵרְכִי מִיּוֹשֶׁרֶת לִפְנֵי. אָמַר לָהֶם: אֲרֹד עִמָּכֶם. אָמְרוּ לוֹ: הֲרִי אַנּוּ הוֹלְכִים לֵאמֹר הֵיכָן תְּרִשִּׁישָׁה. אָמַר לָהֶם: אֵף עַל פִּי כֵן. בְּשִׂמְחָת לְבוֹ שֶׁל יוֹנָה הַקִּדִּים וְנָתַן שְׂכָרָה, שָׁנְאָמֹר: וְיָתֵן שְׂכָרָה וַיִּרְדּוּ בָּהּ"¹⁷.

השכינה נגלית שם¹⁵.

האם ניתן לברוח מה? הלא ה' נמצא בכל מקום! משורר התהלים¹⁶ מביע פליאה נשגבה ממנו: "אֵנָּה אֵלֶךְ מְרוּחָךְ וְאֵנָּה מִפְּנֶיךָ אֲבָרַח? אִם אֶסֶק שָׁמַיִם - שָׁם אֶתָּה וְאֶצִּיעָה שָׂאוֹל - הִנֵּךְ. אֶשָּׂא כְנָפֵי שָׁחַר, אֶשְׁכָּנָה בְּאַחֲרֵית יָם. גַּם שָׁם יָדָךְ תִּנְחָנִי וְתִאחֲזָנִי יְמִינֶךָ. וְאָמַר: אֵף חֲשֹׁךְ יִשׁוּפְנִי וְלִילָה אֲוֹר בְּעֵדְנִי. גַּם חֲשֹׁךְ לֹא יִחְשֹׁךְ מִמֶּנִּי וְלִילָה כִּיּוֹם יֵאִיר, כִּחְשִׁיכָה כְּאוֹרָה".

בשעה שמתבונן המשורר על כל סביבותיו, על השמים והארץ, המזרח והמערב, האור והחושך, הוא איננו מוצא דרך לברוח מפני ה'. כיצד יכול האדם בכלל, ועל אחת כמה וכמה נביא ה', לחשוב שניתן לברוח מה' המסבב והיודע כל?

המדרש מציע פתרון שבעקבותיו הלכו כל הפרשנים: יונה לא ברח מפני ה' שהרי "אֵנָּה אֵלֶךְ מְרוּחָךְ וְאֵנָּה מִפְּנֶיךָ אֲבָרַח", וברור שלא ניתן לברוח ממנו. יונה ברח מהנבואה, ומהקשר עם הקב"ה. בעולם התקשורתי שלנו, ניתן לומר שיונה בורח למקום בו 'אין קליטה'. אבחנה זו מקבלת תימוכין פרשניים באמצעות הביטוי המיוחד 'מִלִּפְנֵי ה'.' מפני ה' לא ניתן לברוח, ניתן לברוח 'מִלִּפְנֵי ה', כלומר מהקשר עמו.

כיצד ניתן הדבר? האם הקב"ה, שמלא כל הארץ כבודו, איננו מסוגל ליצור קשר עם האדם במקומות הנידחים ביותר? עונה על כך המדרש: הקב"ה אכן החליט להתגלות לנביאים רק בארץ ישראל. יונה לא ברח מפני ה' אלא מלפני ה', מארץ ישראל, בה מתגלה ה' אל נביאיו.

העולה מנקודה זו הוא עניין ערכה של ארץ ישראל. אנו רגילים לדבר על 'זכותנו על הארץ'

15. ילקוט שמעוני יונה רמז תקמט.

17. ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ.

16. במזמור קלט.

תמונה 4

הסערה בים

- מה המיוחד בסערה המתוארת בספר יונה?
- מדוע ירד יונה אל ירכתי הספינה ושכב לישון שם?
- מדוע יונה לא מתפלל לא-להיו כמו שאר המלחים?

הסערה רק לאניה של יונה

"פָּרְשׁוּ לַיָּם. עֲמַד עֲלֵיהֶם רוּחַ סַעֲרָה מִיָּמִינָם וּמִשְׁמָאלָם וְכָל הָאֲנִיּוֹת עוֹבְרוֹת וּבָאוֹת בְּשָׁלוֹם וּבְשִׁתִּיקָה, וְאוֹתָהּ אֲנִיָּה בְּצָרָה גְדוֹלָה וְחֲשָׁבָה לְהִשָּׁבֵר!"²⁰

20. ילקוט שמעוני יונה רמז תקמט.

"וְרֹאִים הָיוּ שָׂאֵר סְפִינּוֹת הוֹלְכוֹת בַּיָּם בְּשָׁלוֹם, וְשָׁלָהֶם מִשְׁתַּבֵּרָת, אָמְרוּ: בְּשָׁבִיל אֶחָד מִמֶּנּוּ הוּא"²¹.

דרכו של עולם שִׁבְיָם ישנן סערות. המדרש מציין שהיתה כאן סערה מוזרה שהשפיעה אך ורק על האניה של יונה, בעוד כל שאר הספינות הפליגו כרגיל. דבר זה עורר את המלחים לחפש את האֵשֶׁם בסערה בתוך הספינה.

מעשהו המוזר של יונה

"וְיֹנָה בְּצָרַת נִפְשׁוֹ נִרְדָּם וַיַּעַף לוֹ. בָּא אֵלָיו רֵב הַחוֹבֵל, אָמַר לוֹ: אָנוּ עוֹמְדִים בֵּין מָוֶת לְחַיִּים וְאַתָּה נִרְדָּם!?"²²

לכאורה ישנה סיבה מציאותית פשוטה - יונה הנביא אינו מורגל בהפלגות, והסערה העזה גורמת לו "צרת נפש", ובלשונו "מחלת ים", ממנה הוא מנסה לברוח על ידי השינה²³. אולם יש מהפרשנים²⁴ שקשרו את מעשהו זה של יונה למגמתו בכללות הבריחה מלפני ה': יונה מעוניין לטבוע במקום סגור כדי "שלא יהיה לה' סיכוי" להצילו ולהפליטו אל החוף חי, שהרי אז ייאלץ להמשיך לנינוה.

שליחים רבים לקב"ה

"מִשְׁלוֹ מִשָּׁל לַעֲבָד שֶׁבָּרַח מִרְבוֹ כִּהְיָ לְבֵית הַקְּבָרוֹת. אָמַר, אֲבָרַח לִי לְבֵית הַקְּבָרוֹת מִקוֹם שָׂאִין רַבִּי יָכוֹל לְהִלָּךְ אַחֲרֵי. אָמַר לוֹ רַבּוֹ, יֵשׁ לִי עֲבָדִים כְּמוֹתְךָ. כֵּךְ אָמַר יוֹנָה אֵלַי לִי לְחוּצָה לְאַרְץ, אָמַר הַקֶּבֶ"ה יֵשׁ לִי עֲבָדִים כְּמוֹתְךָ, שְׁנֵאָמְרוּ: וְהָ הֵטִיל רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הָיָם..."²⁵.

מדרש זה, כמו המדרש שראינו לעיל בו הקב"ה "מעודד" את יונה לעלות על האניה, בא לבטא את ההשגחה הפרטית באמצעותה משגיח הקב"ה על

21. רש"י (א, ז) בשם פרקי דרבי אליעזר.

22. ילקוט שמעוני רמז תקנ.

23. וכך אכן כתב הראב"ע.

24. מלבי"ם א, ה. סיבה נוספת שהביא שם היא כדי שיטבע במהרה, וכך תיפסק הסערה משאר המלחים.

25. ילקוט שמעוני שם.

האדם - הקב"ה יכול לגייס את שליחיו המגוונים כדי להשיב את האדם אליו. בשלב זה של הסיפור מנסה הקב"ה לרמוז ליונה - גם בים, במקום שהוא לכאורה 'בלי קליטה' (כלומר ללא אפשרות להתנבא), **"גַּם שָׁם יָדָךְ תִּנְחָנִי וְתִאחַזְנִי יְמִינְךָ!"²⁶**

תגובת המלחים

"רַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר:

מִשְׁבָּעִים לָשׁוֹן הָיוּ בָּאֲנִיָּה וְכָל אֶחָד אָלוּהוּ בִידּוֹ, וּמִשְׁתַּחֲוִים וְאוֹמְרִים נִקְרָא אִישׁ אֶל אָלוּהוּ וְהָאֵל אֲשֶׁר יַעֲנֶה וַיִּצִּיל הוּא הָאֱ-לֹהִים. וְקִרְאוּ וְלֹא הוֹעִילוּ מֵאוֹמָה. יוֹנָה בְּצָרַת נִפְשׁוֹ נִרְדָּם וַיַּעַף לוֹ. בָּא אֵלָיו רֵב הַחוֹבֵל, אָמַר לוֹ: אָנוּ עוֹמְדִים בֵּין מָוֶת לְחַיִּים וְאַתָּה נִרְדָּם! מֵאִיזָה עִם אַתָּה? אָמַר לוֹ, עֲבָרִי אֲנִי. אָמְרוּ לוֹ, שְׁמַעְנוּ שְׂאֵ-לֵהֶיךָ גְּדוֹל, קוֹם קְרָא אֶל אֱ-לֹהֶיךָ אוּלַי יַעֲשֶׂה לָנוּ כְּכָל נִפְלְאוֹתָיו שְׁעֵשָׂה בַיָּם. אָמַר לָהֶם, בְּשָׁבִילִי צָרָה זֹאת, שְׂאוּנִי וְהִטְלוּנִי אֶל הָיָם"²⁷.

בפשט הפסוקים קוראים המלחים איש אל א-לוהיו ללא מענה. המדרש מוסיף שנוצרה שם תחרות - האלוהים של מי יַעֲנֶה. שהרי רק המענה לתפילה בעת צרה מבטא את ההשגחה ואת הא-להות האמיתית. תחרות דומה נוצרה בין רבו של יונה, אליהו, לבין ארבע מאות נביאי הבעל, בהר הכרמל. בניגוד לאלהיו, יונה איננו משתתף בתחרות זו והיא מתנהלת בין המלחים בלבד. יונה מעריך כי כיוון שחטא אל א-לוהיו יש להניח שלא יקבל הקב"ה את תפילתו²⁸.

המדרש מצייר כאן ספינה שהיא 'עולם קטן', ספינה שיש בה נציג מכל עם וגם נציג של עם ישראל. כל נציגי העולם היו בספינה, ואף אחד לא הועיל.

26. תהלים פרק קלט, י.

27. ילקוט שמעוני רמז תקנ.

28. ראה רבי יוסף קרא. אמנם יונה אינו לוקח בחשבון כי "הקב"ה מִתְאַוֶּה לְתַפִּלָּתוֹ שֶׁל צְדִיקִים", ויהיה עליו לעבור עוד מהדג הראשון אל דגה מעוברת כדי שיבין שהוא חייב להתפלל (יובא בהמשך).

וְהָהוּא הִטִּיל רוּחַ גְּדוּלָה אֶל הָיָם
וַיְהִי סַעַר גְּדוֹל בָּיָם, וַהֲנִיחָהּ חֹשֶׁבֶת לְהַשְׁבֵּר:
וַיִּרְאוּ הַמַּלְאָכִים, וַיִּנְעֻקוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו
וַיִּטְלוּ אֶת הַכְּלִים אֲשֶׁר בָּאִנָּה אֶל הָיָם, לְהַקֵּל מַעְלִיהֶם
וַיִּנָּח וַיֵּרֶד אֶל יָרְכָתִי הַסְּפִינָה, וַיִּשְׁכַּב וַיִּרְדָּם:
וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֲבֹל

מֵה לָךְ נִרְדָּם, יוֹם קָרָא
אֶל אֱלֹהֶיךָ, אוֹלֵי יִתְעַשֶּׂת
הָאֱלֹהִים לָנוּ, וְלֹא נֶאֱבְדוּ

מִדּוֹעַ רַק אֲנִי בִסְעָרָה,
וּסְרִינָה בִּיטָא עֹבְדָה?

מִן הַיָּם לַיָּם
וְעַד הַיָּם לַיָּם

מִתְחַנֵּן עוֹמְדִים
לְטוֹבָה

11 אֲנִי יְהוָה

לְזָרוּק
מִפְּצֵי

- מה מוסר ההשכל שהקב"ה רוצה ללמד את יונה?
- האם המלחים סמכו רק על הגורל, כפי שעולה מפשט הכתובים? איזו בעייתיות יש בכך?
- האם הקב"ה מחנך רק את יונה או גם את שאר המלחים?

הגורלות

המלחים רואים כי הסערה סביבם בלבד, תפילותיהם אינן עוזרות, וכמותן גם השלכת המטענים המיותרים. לאחר שכל ההשתדלויות הטבעיות אינן מועילות הם מחליטים לפנות אל העל טבעי - אל הגורל. ואז "אם החטא תלוי בכולם יפול הגורל בכל פעם על איש אחר ואז ידעו כי כולם חייבים, ואם יפול בכל פעם על איש אחד אז ידעו כי הוא החייב... וסיפר כי הפילו גורלות רבות, ובכל פעם נפל הגורל על יונה"²⁹.

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לְכוּ וְנִפְּלֵה גִדְּלוֹת,
וְנִדְּעָה בְּשָׁלְמֵי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ, וְיִפְּלוּ גִדְּלוֹת,
וְיִפֹּל הַגִּדְּלוֹל עַל יוֹנָה:

וְאֵינִי וְהֵטִילֵנִי אֶל הַיָּם
וַיִּטְחֵה הַיָּם מֵעַלְיָכֶם, כִּי יוֹדַע אֲנִי
כִּי בִשְׁלִי הַסֶּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם!

שׂוֹב פֶּעַם יֵצֵא יוֹנָה!

דו שיח מוזר

הבאנו לעיל את המדרש המתאר את שיחתם של יונה ואנשי הָאֲנִיָּה. עם זאת, המדרש אינו מסביר לנו את פשר האריכות הגדולה של דברי המלחים בתחקרם את יונה. אפשר אפילו לומר שהוא מעלים אותה.

גם כאן יש לכאורה סיבה מציאותית אותה הביא המלבי"ם: "הקדמונים היו מאמינים כי יש על הים שר מיוחד שהוא א-להי הים [כגון 'נפטון'], וההבילו עליו שיש לו שנאה על איזה בעלי אומניות מיוחדות שאינו מניחם לעבור בים... וכן אמרו שיש לו שנאה על מקומות מסויימים ואינו מקבל אנשים שנכנסו אל הים באותן המקומות... וכן שיש לו שנאה על ארצות מיוחדות ששונא יושביהם, ועל עמים מיוחדים כנודע בהבלי הגוים הקדמונים...". אך יש מן הפרשנים שרואים את השאלות הללו כחלק מאופיים הדתי של המלחים, המחפשים את הסיבתיות של ה"שכר ועונש". המלחים מנסים להבין באיזה תחום חטא יונה

שהעונש על אנייתם הוא כבד כל כך: "אולי יש בידך מלאכת רמיה והונית אנשים מרובים... שמא עשקת במקום שבאת משם... שמא עשית דבר היפך מנהג ארצך וכאלו חטאת לכולם... פן עשית דבר שלא כדת א־להיך..."³⁰

תהליך השלכת יונה לים

“אמר רבי שמעון: עדין לא קבלו עליהם להשליכו
למים עד שהפילו גורלות ונפל הגורל על יונה. מה
עשו? נטלו כלים שבאניה והשליכום לים להקל
מעליהם ולא הועילו, רצו לחזור ליבשה ולא יכלו,
נטלו את יונה והעמידוהו על ירכתי הספינה, אמרו:
'בון העולמים, אל תתן עלינו דם נקי, שאין אנו
יודעים מה מעשה של זה האיש'. הטילו אותו עד
ארכובותיו (ברכיו) והים עומד מזעפו, נשאו אותו
אצלם והים הולך וסוער. הטילו אותו עד טבורו

הגורל והטלת יונה לים

- מדוע עלה בדעתם של המלחים, שכדאי להפיל גורלות ולדעת בשל מי הרעה הזאת?
- מדוע חקרו המלחים את יונה בכל כך הרבה שאלות, מה השיב להם יונה, ומדוע גרם להם הדבר ליראה גדולה?
- מדוע יונה מבקש שיזרקו אותו למים הסוערים?
- כיצד הגיעו המלחים להכרה שאין מנוס מלזרוק את יונה למים?
- האם המלחים נהגו ברשעות בהשליכם את יונה לים?

רעתם לפני הקב"ה אתה בורח מהם ולא מוכן לעזור להם? יתר על כן, המלחים התבוננו במתרחש סביבם והסיקו שא־לוהיו של יונה הוא המנהיג את העולם (מן המדרש³² נראה כי המלחים התרשמו מאוד מהנס הגדול של פליטתו של יונה לחוף בריא ושלם הישר ממעי הדג). האירוע הותיר עליהם רושם בל ימחה עד שהלכו ונתגיירו. בניגוד לאנשי נינוה תשובתם היא אמיתית, והם נקראים "גרי צדק". עניין מופלא מציין המדרש, כי המלחים התעוררו לשוב בתשובה, ולעומתם יונה אינו נראה כמסיק מסקנות מההשגחה הפרטית לה זכה.

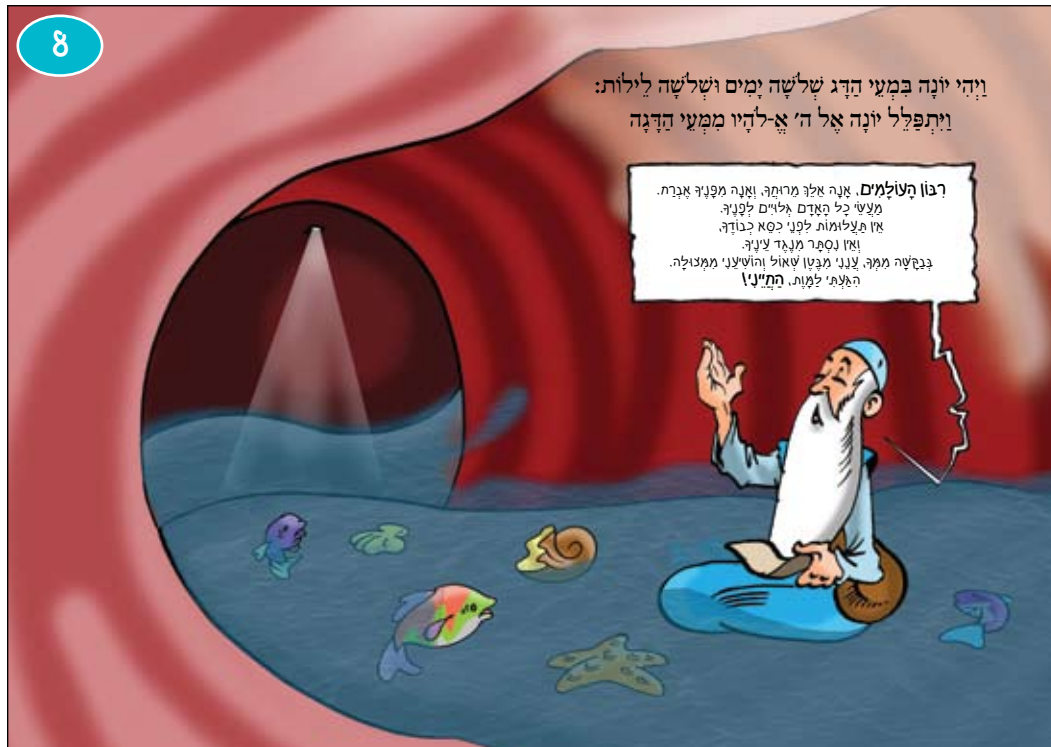
חז"ל חידדו נקודה זו כשהוסיפו פרטים על ניסיונות ההצלה - גם כאשר באו המלחים להטיל את יונה לים, לא עשו זאת בבת אחת, אלא ניסו עד הרגע האחרון להצילו. בבקשם לוודא כי הגורל איננו מקרי אלא נובע מהשגחה פרטית הם עושים ניסיונות רבים ביונה כדי לבדוק את נכונות הגורל. עתה ננסה לראות מדוע איפשר ה' ליונה לעלות על האניה ולא עצר אותו קודם. נראה כי הקב"ה מבקש להראות ליונה את התנהגות המלחים בשעת הסערה כדי שילמד לקח: בשעת מצוקתך אותם מלחים גויים עושים הכל כדי להצילך. מדוע בשעת מצוקתם של אנשי נינוה, בשעה שעלתה

לצרותיהם והוא עצמו מציע להם להטיל אותו אל הים³², ניתן לצפות שהם יעשו כך בחפץ לב. ברם, פה מתגלה גדולתם הנפשית של מלחי הספינה. במקום לזרוק את יונה לים, "ויחֲתְרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל הַיָּבֵשָׁה וְלֹא יָכְלוּ, כִּי הָיָה הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם. וַיִּקְרָאוּ אֶל ה' וַיֹּאמְרוּ, אָנָּה ה', אֵל נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאֵל תֵּתֵן עָלֵינוּ דָם נָקִיא, כִּי אַתָּה ה' כְּאִשֶּׁר חִפְצָתָ עֲשִׂיתָ"³³. קשה שלא להתפעל ממאמציהם הנואשים של אנשי הספינה להימנע מהריגתו של יונה. הם ממצים את סיכויי ההצלה בכל דרך, ורק כאשר אין להם ברירה הם מטילים אותו למים.

32. ויש ללמוד מכאן על רגישותם של הצדיקים ודאגתם לאחרים, שאף על פי שהוא בורח מלהציל את אנשי נינוה, עדיין אינו מעוניין שייפגעו אנשים בגללו, וכיוון שאינו רוצה לשוב בתשובה ולמלא צו ה' הוא מתעורר מעצמו לאפשרות הקיצונית ביותר ובלבד שהמלחים לא יסתכנו.

והים עומד מזעפן, נִשְׂאוּ אוֹתוֹ אֲצֵלָם וְהָיָה עוֹמֵד מְזַעֵפֵן, וְסוֹעֵר. הִטִּילוּ אוֹתוֹ עַד צִנְאוֹרוֹ וְהָיָה הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר. עַד שֶׁהִטִּילוּ כָּלוּ שְׂנָאֵם וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיִּטְלֵהוּ אֶל הָיָם... ראו המלחים את כל האותות והנפלאות שֶׁעָשָׂה הַקֶּבֶ"ה עִם יוֹנָה וְהִשְׁלִיכוּ אִישׁ אֶת אֶלְהֵי שְׂנֵאָמָר 'מִשְׁמֵרִים הַבְּלִי שׁוֹא חֶסֶדָם יַעֲזֹבוּ, וְחֲזְרוּ לִפְנֵי וְעָלוּ לִירוּשָׁלַיִם וּמָלוּ בָּשָׂר עֶרְלָתָם, שְׂנֵאָמָר וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאֵה גְדוֹלָה אֶת ה' וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לָהּ, וְכִי זֶבַח זָבָחוּ? אֵלָּא בְּרִית מִלָּה שֶׁהוּא כְּדָם זָבַח, וְנִדְרוֹ אִישׁ אִשְׁתּוֹ וּבְנֵיו וְכָל אֲשֶׁר לוֹ לֹא-לֵהי יוֹנָה, וְנִדְרוֹ וְשָׁלְמוּ, וְעָלִיהֶם הוּא אוֹמֵר וְעַל גְּרֵי הַצִּדֵּק"³¹. חז"ל מאירים לנו כאן את שני הצירים במלוא עוצמתם: ההשגחה והתשובה. המלחים צועקים איש אל א־לוהיו ואין קול ואין עונה. לאחר מכן הם מטילים גורלות כדי להבין בגלל מי הסער הגדול הזה. כאשר הם מגלים שיונה הוא הגורם

ולהיכנס אל התיבה עם כל חיות העולם כדי להצילם מחורבן. ההתכנסות אל התיבה הופכת להיות חווית יסוד, מעין הריגה ממנו נולד הנביא עם מסקנות חדשות ופועל לתיקון קלקולי המציאות. כך קורה אצל משה רבנו בהר סיני, כך קורה בתקופת המדבר של עם ישראל. כך קורה במעמד הר חורב של אליהו הנביא, וכך קורה עם יונה הנביא. יונה נשאר במעי הדגה כדי להפיק את הלקחים הנדרשים ממה שקרה לו ולהפנימם. תפילתו היא מסקנה, ממנה יצא לשליחות ה' בכוחות מחודשים. אנשים רבים מגיעים בחייהם למצבים המחייבים חשיבה מחדש ומציאת דרכי פעולה שונות כדי לשנות את המציאות בה הם נמצאים.

נציין שגם כאן באים לידי ביטוי שני הצירים של הספר. יש כאן השגחה פרטית מיוחדת על יונה המאפשרת לו להתקיים במעי הדגה, ויש כאן הזמנה לחזרה בתשובה שיונה אכן נענה לה.

העמקה בתפילת יונה

ספר יונה מצטט את תפילת יונה ממעי הדגה. קטע זה הוא שירי ומסובך מעט, אך אין לנו לדלג

בתמונה, דבר המדגיש את היות הבריאה מתוכננת מראשיתה בסדר ובחכמה מופלאה. התנ"ך מלא בניסים ובנפלאות של שינוי המציאות הארצית שנעשו באמצעות הנביאים. אולם מעטים הם הנביאים שנלקחו מתוך המציאות הארצית והושמו בתוך מציאות על טבעית. משה עלה להר סיני ונשאר שם ארבעים יום וארבעים לילה ללא אוכל ושתייה. אליהו חי במדבר ולחמו ניתן על ידי העורבים (או על ידי המלאכים). עם ישראל חי במציאות דומה במדבר. גם יונה חי בבטן הדג שלושה ימים.

יסוד ושורש לכל המקרים הללו היא תיבת נח - גם נח צִוָּה ליצור לעצמו עולם יוצא דופן משלו,

במעי דג זכר כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל, אני מזמן דגה מעוברת 365 אֵלִים רַבּוֹת דָּגִים קִטְנִים כְּדִי שִׁיִּצְטַעַר וַיִּתְפַּלֵּל לִפְנֵי, מִפְּנֵי שֶׁהַקֶּב"ה מִתְאַוֶּה לְתַפְלָתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים... מִיָּד פִּלְטוֹ, וּבִלְעָתוֹ הַדָּגָה וְהָיָה בְּצַעַר גָּדוֹל מִתּוֹךְ הַדָּחֵק וּמִתּוֹךְ הַטָּנוֹף, מִיָּד כֵּן לָבוּ בַתְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה... מִמְּעֵי הַדָּגָה'." מִן הַמִּדְרָשׁ הַמֵּתָאֵר כֵּן הַחֲלֵפֶת דָּג בַּדָּגָה מִעוֹבֶרֶת נִתֵּן לְרֹאוֹת אֶת הַכִּפִּילוֹת בַּתְּפִקִּידוֹ שֶׁל הַדָּג, מִצַּד אֶחָד הוּא מֵהוּוֶה נֹס לְהַצִּלְתוֹ, וּמִצַּד שֵׁנִי הוּא עוֹשֶׂה הַמִּיּוֹעֵד לַצַּעַר עַל מַגֵּת שֶׁסוּף סוּף יִתְפַּלֵּל וַיִּשׁוּב בַּתְּשׁוּבָה.

יונה במעי הדגה

- האם הדג שבולע את יונה משמש כעונש או נס להצלה?
- מהו תפקיד הניסים הרבים המופיעים בספר יונה?
- מה עושה בן אדם בתוך דג? מה התהליך שעובר עליו?
- מה מלמדת אותנו שהייתו במקום על טבעי?
- מה המסר בתפילתו?
- מדוע ספר יונה נקרא לפני תפילת נעילה?

"וימן ה' דג גדול לבלע את יונה. רבי מאיר אומר: ממונה היה הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית שנאמר וימן ה' דג גדול..."³⁵

"אמר: רבון העולמים! אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח, אם אסך שמים שם אתה... אתה מלך על כל הממלכות ואדון על כל רוזני תבל, כסאך שמי שמים וארץ הדום רגליה, מלכותך במרום וממשלתך בעומק, מעשי כל האדם גלויים לפניך ותעלומות כל גבר פרושות לך. דרכי כל אדם אתה חוקר, ומצדדי כל חי אתה בוחן. סתרי כליות אתה יודע, רזי לבבות אתה מבין, כל מסתרים גלויים לך. אין תעלומות לפני כסא כבודך, ואין נסתר מנגד עיניך. כל רז ורז אתה סודר, וכל דבר ודבר אתה סח. בכל מקום אתה שם, עיניך צופות רעים וטובים. בבקשה ממך, צנני מבטן שאול והשיעני במצולה. ותבא באזניך שועתי ומלא בקשתי, שאתה יושב ברחוק ושומע בקרוב, נקראת 'מעלה ומורד' - נא העלני, נקראת 'ממית ומחיה' - הגעתי למות, החיני!"³⁶

הקב"ה מזמן דג לבלוע את יונה, ויונה יושב בתוך הדג שלושה ימים. ר' מאיר מתאר את הדג המוכן ליונה מששת ימי בראשית³⁷, וכפי שניתן לראות

36. ילקוט שמעוני רמז תקנ.

37. וראה שם בהמשך: "היה יונה שלשה ימים ושלשה לילות במעי הדג ולא התפלל. אמר הקב"ה: אני הרחבתי לו מקום

35. ילקוט שמעוני שם.

וַיִּקָּם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדַבֵּר ה',
וַיִּנְיָוָה הִתְהַוָּה עִיר גְּדוֹלָה לֹא-לֵהִימָ:
מִהֶלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים:
וַיַּחֲלֵל יוֹנָה לְבֹא בַעִיר,
מִהֶלֶךְ יוֹם אֶחָד

תמונה 12

תמונה 11

תמונה 13

חטאי העיר נינוה והקריאה של יונה שישבו בתשובה

- מה היה מיוחד בעיר נינוה? מדוע נבחרה דווקא היא?
- מה גרם לגויים להקשיב לנבואת נביא מישראל?
- כיצד חזרו אנשי נינוה בתשובה?
- איזה פרט בהתנהגותם של אנשי נינוה גרם לשינוי גזר דינם?
- כיצד נבחנת חזרה בתשובה אמיתית ושלמה?

"נִינְוָה הִתְהַוָּה מִהֶלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְהָיוּ בָּהּ שְׁנַיִם עָשָׂר שָׁנָיִם, וְכָל שֹׁק וְשֹׁק הָיוּ בּוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף בְּנֵי אָדָם, וְכָל רָחוּב וְרָחוּב הָיוּ בָּהּ שְׁנַיִם עָשָׂר

במעיי הדגה, מחוץ לעולם הטבעי, מבטאת חשיבה מחודשת על המציאות, וכאשר הוא חוזר חזרה לעולם המעשה הוא עושה זאת כדי להוציא אל הפועל את המסקנות אותן הסיק בבטן הדג. יונה מבין שאי אפשר לברוח מה' והוא חייב לבצע את מה שה' מצווה. התשובה הרי אינה רק חרטה ותפילה, אלא גם קבלה מעשית לעתיד. "מה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד, שנאמר 'יִעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֲנוֹן מִחֻשְׁבָּתָיו'⁴⁰. וכן יתנחם על שעבר, שנאמר 'כִּי אַחֲרֵי שְׁנֵי נַחֲמֵי וְאַחֲרֵי הַנִּדְעֵי סִפְקֵי עַל יָרֵךְ'⁴¹. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר 'וְלֹא נֶאֱמַר עוֹד אֶל־לֵהִינוּ לַמַּעֲשֶׂה יְדִינֵנוּ, אֲשֶׁר בָּרַךְ יְרַחֵם יְתוֹם'⁴². וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו"⁴³.

40. ישעיהו נה, ז.

41. ירמיהו לא, יח.

42. הושע יד, ד.

43. רמב"ם תשובה ב, ב.

וַיֹּאמֶר ה' לְדָג,
וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה אֶל הַיָּבֵשָׁה:
וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר:

תמונה 9

ה' מצווה שנית את יונה ללכת לנינוה

- מדוע מצווה ה' שנית על יונה ללכת לנינוה, לא די בציווי הראשון?
- כיצד מגיב יונה לאחר שנפלט ממעי הדג לציווי ה'?

יונה חוזר למקום ממנו הוא יצא ונשלח שנית לנינוה. בניגוד לפעם הראשונה בה נצטווה "וַיִּקָּא אֶל הַיָּבֵשָׁה כִּי עָלְתָה רָעָתָם לִפְנֵי"³⁸, כלומר ציווי כללי לקרוא להם בדברי תוכחה שישבו מעוונותיהם, עתה הוא מצטווה לבשר להם דבר מסוים מאוד "קְרָא אֲלֵיהֶם אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֲלֵיךְ"³⁹, כלומר את דינם שנגזר עליהם ליהפך עוד ארבעים יום. כאמור בתמונה הקודמת, ישיבתו שלושה ימים

38. א, ב.

39. ג, ב. וראה מלבי"ם שם פסוק ג.

עליו. דברים חשובים ניתן ללמוד מתפילתו של יונה ובראשם - תחושת הייאוש העמוקה של יונה כפי שבאה לידי ביטוי כבר על הספינה, בכך שהוא הולך לישון בשעה שכל המלחים מתרוצצים וצועקים אל אליהם. "אֶפְפוּנֵי מִיָּם עַד נֶפֶשׁ, תְּהוֹם יִסְבְּגֵנִי, סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי. לְקַצְבֵי הַיָּם יִדְרֹתִי, הָאָרֶץ בְּרַחֲמֶיהָ בְּעָדִי לְעוֹלָם, וְתַעַל מִשְׁחַת חַיֵּי ה' אֱלֹהֵי. בְּהִתְעַטֵּף עָלִי נֶפְשִׁי אֶת ה' זִכְרֹתִי, וְתַבּוֹא אֲלֵיךְ תִּפְלֹתִי אֶל הַיָּם קִדְשֶׁךְ".

יונה מתאר כיצד שקע במים והגיע אל קרקעית הים, אך דווקא שם, דווקא במקום ממנו אין חזרה יותר - התמלא בכוחות מחודשים, קרא אל ה', וה' אכן הושיע אותו.

לא לחינם נקרא ספר יונה לפני תפילת נעילה. יש בכך מסר חשוב - גם אם לא התרשמנו מחודש אלול, מראש השנה, מעשרת ימי תשובה, מיום הכיפורים, ולא שבנו בתשובה - עדיין יש סיכוי. ישועת ה' כהרף עין, וגם ברגע האחרון, לפני הנעילה, אם תקרא לו הוא יענה לך!

הַדִּין, בְּקֶשׁ שְׁטֵר שֶׁל אוֹתָהּ חוֹרְבָה וּמִצָּא ל"ה
דוֹרוֹת, וּמִצָּא יוֹרֵשׁ לְאוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁהִטְמִין אוֹתוֹ
מִמּוֹן וַהֲחִזִּירוֹ לְבַעֲלֵיו".

גם בפשט הפסוקים, חזרתם של אנשי נינוה בתשובה
היא חריפה ובעלת עוצמה גדולה מאד. המלך מצווה
- 'וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וַהֲבִהֵמָה' - כל מה שעושים
האנשים עושים גם בעלי החיים, כולל צום וכולל
לבישת שק! ואכן, ראה ה' את מעשיהם וניחם על
הרעה. יש מן הפרשנים המדגישים כי בתחילה אנשי
נינוה רק התחרטו במחשבתם, אך אחרי פקודת
המלך הם שבו ותיקנו מעשיהם בפועל.
חז"ל למדו מתשובת אנשי נינוה שני לקחים

אליך אדוני המלך שתשפוט בינינו ותכפה על האיש לקבל
את שלו. מנגד, "התגונן" המוכר: אני מכרתיו לו אדמה! את
כל האדמה, את כל העובי ותכולתו! מכאן ועד צידו השני של
כדור הארץ. ולכן, "הרי אלו שלו", המטמון כלול בעיסקה. שמע
המלך והחליט להטיל "פשרה הקרובה לדין". הוא התעניין אצל
המוכר: יש לך בן או בת? בן! השיב המוכר. ולי יש בת! הגיב
הקונה. אמר המלך: נו, תשיאו את השניים, והוצר ינתן לבני
הזוג כנדוניה וכהכנה לצעדיהם הראשונים בחיי הנישואין.

"וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּחִזְקָה - ...עַמֵּד מֶלֶךְ מַכְסָא
מַלְכוּתוֹ וְהִגְבִּיהַ תִּינוּקוֹת שֶׁלָּהֶם כָּל־פִּי מַעֲלָה וְאָמַר
לְהַקְבִּי"ה בְּבִכִּי גָדוֹל: עָשָׂה בְּשִׁבִּיל אֱלוֹ שֶׁלָּא
חָטְאוּ. בְּיוֹם שְׁלִישִׁי חָזְרוּ כֻלָּם מִדְּרָכָם הָרָעָה.
אֲפִילוֹ מִצִּיאָה שְׂאֲדָם מִצָּא בְּשָׂדוֹת וּבְכַרְמִים
בְּשׂוּקִים וּבְרִחוֹבוֹת הַחִזִּירוֹ לְבַעֲלֵים, וְאֲפִילוֹ לְבָנִים
שֶׁל גָּזַל שָׁבְנוּ בְּאַרְמוֹן שֶׁל מֶלֶךְ סִתְרוּ הָאֲרָמון
וַהֲחִזִּירוֹ הַלְבָּנִים לְבַעֲלֵיהֶם, וְכָל כָּרֶם וְכָרֶם שֶׁהָיוּ
בּוֹ שְׁתֵּי נְטִיעוֹת אוֹ שְׁנֵי אֵילָנוֹת מִן הַגָּזַל עָקְרוּם
וַהֲחִזִּירוּם לְבַעֲלֵיהֶן, וְכֵן בְּגַד שֶׁהָיוּ בּוֹ שְׁתֵּי פִקְעִיּוֹת
(גליל חוטים קטן) שֶׁל גָּזַל קָרְעוּ הַבְּגָד וַהֲחִזִּירוּ. עָשׂוּ
מִשְׁפָּט וְצִדְקָה, וְכָל עֲבִירָה שֶׁבִּידוֹ מִתְּנוּדָה וּמִקְבָּל
עָלָיו דִּין תּוֹרָה, אִם סָקִילָה סָקִילָה אִם שְׂרָפָה
שְׂרָפָה. וְאֲפִילוֹ מִכֹּר אָדָם לְחַבְרוֹ בֵּית חוֹרְבָה וּמִצָּא
בּוֹ מִמּוֹן (כְּמַעֲשֵׂה מַלְכָא קִצְיָא⁴⁷), מָה הָיָה עוֹשֶׂה

47. ראה מדרש רבה נח לג, א. שכאשר באו אליו בעלי דין,
שהאחד מכר קרקע לחברו, והשני (הקונה) "התלונן": קניתי
אדמה לעיבוד חקלאי, ובמהלך החרישה גיליתי להפתעתי
מטמון, אך המטמון איננו שלי! הוא איננו כלול בעיסקה, והנני
מבקש להשיבו למוכר. כיוון שהמוכר ממאן לקחת, באתי

בספר יונה מתגלים בפני הקורא כאנשים צדיקים
ומוסריים השומעים בקול ה'.
שאלה מתבקשת המתעוררת לכל מי שקורא את
הדברים היא מה כל כך מרשים בנבואתו של יונה?
מדוע התרשמו ממנו כל כך עד שחזרו בתשובה
באופן כה קיצוני? המדרש מציין כי היה נס גלוי,
שקולו נשמע בטווח של מהלך ארבעים יום!⁴⁵
לרבי ישועה⁴⁶ ולרד"ק הסבר מעניין: "כי אנשי האגניו
היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל ענינו
כמו שהיה, לפיכך האמינו בנבואתו ושוב בתשובה
שלמה". כלומר, הם קושרים בין הגויים החסידים
של הפרק הראשון, לבין אנשי נינוה מהפרק השלישי
וטוענים שאנשי האגניו סיפרו לאנשי נינוה את מה
שקרה בלב ים, ולכן כאשר יונה הופיע, המאורע
המפליא אימת את נבואתו. יש גם המסבירים כי
שמעם של נביאי ישראל הגיע עד נינוה.

45. ובגמרא (פסחים צג ב) אמרו ש'מהלך אדם ביום עשרה
פרסאות', שהם כ-40 קילומטר!
46. הובא בראב"ע.

מבואות, וכל מבוי היו בו שנים עשר חצרות, וכל
חצר שנים עשר בתים, וכל בית ובית שנים עשר
גבורים, וכל גבור היו לו שנים עשר בנים, והיה
יונה מכריז בשוק והיה קולו נשמע מהלך ארבעים
יום והיו שומעים קולו כל בית ובית. באותה שעה
הגיע הדבר לאסנפר (סנחריב) מלך נינוה.

הרושם שעושה הנבואה

יונה נכנס עד מרכז העיר ועומד וקורא את קריאתו
- עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. כאן מתרחש
דבר מופלא: אנשי העיר מתרשמים עמוקות
מהנביא ומקריאתו וחוזרים בתשובה. שוב, הגויים

44. ראה עזרא ד', י, וסנהדרין צב א. אמנם ישנה דעה נוספת
במדרש שה' הציל את פרעה על שעשה תשובה ועשהו מלך
לנינוה. בעל הטורים (שמות יד, לא) מוצא בכך תשובה לשאלה
המעניינת מדוע הקשיבו אנשי נינוה ליונה, כי הביטוי 'ויאמינו'
מופיע רק פעמיים במקרא, כאן ובשירת הים. "כדאיתא במדרש
(פד"א פמ"ג) 'לא נשאר בהם עד אחד' שלא נשאר אלא אחד
והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם. וזהו 'ויאמינו אנשי נינוה
בא-להים', שנזכר [פרעה] למה שראה במצרים ועל הים".

וידע אל יונה רעה גדולה ויחזר לו:
ויתפלל אל ה' ויאמר
אֱלֹהֵי ה' הֲלוֹא זֶה דְּבָרִי עַד הָיִיתִי עַל אֲדָמָתִי
עַל כֵּן קִדְמָתִי לְבִרְחַת תְּרִשִּׁישָׁה
כִּי יִדְעָתִי כִּי אַתָּה אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַרְךָ אַפִּים
וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה:

אם הם ישובו בתשובה,
ה' יצילם לנצח על עם ישראל
שָׁאֵם עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה.

וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר
וַיַּעַשׂ לוֹ שָׂם סֶכֶה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בְּצֶל
עַד אֲשֶׁר יֵרָאֶה מֶה יֵהְיֶה בָּעִיר:

תמונה 14

מדוע ברח יונה?

- מדוע ממתין יונה מחוץ לעיר? מה הוא מצפה לראות?

לכאורה, הסתיים הסיפור בסוף טוב - אנשי נינוה שמעו בקול ה', הנביא ביצע את שליחותו והכל בא על מקומו בשלום. אך הספר לא מסתיים כאן אלא ממשיך ומספר לנו ענין נוסף. יונה בא בטענות לקב"ה:

"וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה' וַיֹּאמֶר: אֱלֹהֵי ה', הֲלוֹא זֶה דְּבָרִי עַד הָיִיתִי עַל אֲדָמָתִי, עַל כֵּן קִדְמָתִי לְבִרְחַת תְּרִשִּׁישָׁה, כִּי יִדְעָתִי כִּי אַתָּה אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה. וְעַתָּה ה' קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי, כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי".

זו הפעם הראשונה שאנו שומעים את הסיבה מדוע יונה סירב לשליחות ה'. יונה אומר "יִדְעָתִי כִּי

אתה אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה". במילים שלנו - ברחתי כי ידעתי שתסלח להם!

היכן שמענו כזאת? הרי כל שליחותו של נביא באה כדי למנוע פורענות וכדי להחזיר את העם בתשובה, וכאן הנביא מסרב לשמוע בקול ה' כי הוא יודע שה' יסלח להם?

"מֶה רָאָה יוֹנָה שֶׁלֹּא רָצָה לִילֵךְ אֶל נִינְוָה? אָמַר: הַגּוֹיִם קִרְבֵּי תְשׁוּבָה הֵם, אִם אוֹמֵר לָהֶם, וַיַּעֲשׂוּ תְשׁוּבָה, נִמְצָאתִי מַחֲיִיב אֶת יִשְׂרָאֵל שְׂאִין שׁוֹמְעִים לְדְבָרֵי הַנְּבִיאִים... נִמְצָאת אֶתָּה אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה נְבִיאִים הֵם: אֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הָאֵב וּכְבוֹד הַבֵּן, וְאֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הָאֵב וְלֹא כְבוֹד הַבֵּן, וְאֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הַבֵּן וְלֹא כְבוֹד הָאֵב... יוֹנָה תִּבְעַ כְּבוֹד הַבֵּן וְלֹא כְבוֹד הָאֵב שְׁנֹאמֵר 'וַיְהִי דְבַר ה'' אֶל יוֹנָה שְׁנִית לֵאמֹר', שְׁנִית נְדַבֵּר עִמּוֹ לֹא שְׁלִישִׁית"⁵¹.

51. מכילתא, הקדמה לפרשת בא. אמנם חז"ל מנו עוד טעמים לסירובו של יונה, שהוא ידע שממלכת אשור בראשות סנחריב עתידה להחריב את ירושלים ולא רצה לתת לכך יד, או שחשש

להפריד בין עגלים וסייחים לאימותיהם כדי לדרוש מהקב"ה לרחם, זהו מעשה קיצוני מאוד. אפשר לומר שהם מנסים 'להכריח' את הקב"ה לרחם עליהם! התנהגות קשה זו הביאה את ר' שמעון בן לקיש ואת ר' יוחנן לומר - יש כאן תשובה של רמיות. קשה להניח שתיתכן תשובה כזו באופן אמיתי. תשובה אמיתית היא תהליך שעובר על האדם ולא שינוי כיוון חד וקיצוני. הקיצוניות בדרך כלל מחפה על חוסר אמיתיות, ועל חסרונות בתשובה. מה שבא בבת אחת עלול גם ללכת בבת אחת. אם כן, יש כאן הדרכה חשובה לגבי דרך התשובה. התשובה דורשת תיקונים מעשיים של העיוותים והחטאים ולא רק הצהרת כוונות מעורפלת, מצד אחד. מצד שני, תשובה צריכה להיות מדורגת ושלמה ולהביא לידי ביטוי את מצבו הרוחני של האדם. אם ראית שינוי קיצוני - יש לבדוק את אמיתותה של התשובה!

חלק מן הפרשנים מעירים כי קריאתו של יונה 'עוד ארבעים יום נינוה נהפכת' איננה מתבטלת אלא מקבלת מובן אחר. יונה התכוון 'נינוה נהפכת' כמו שסדום ועמורה נהפכו, כלומר מושמדת. תשובתם של אנשי נינוה לא גרמה לביטול הנבואה אלא לשינוי משמעות המילה 'נהפכת' לחוזרת בתשובה אל ה'! נינוה באמת נהפכה, אך היא לא הושמדה אלא הפכה את מעשיה וחזרה בתשובה.

הפוכים - האחד לגבי דרך התשובה הרצויה, והשני לגבי אופן התשובה שאינו רצוי.

דרך התשובה הרצויה

המשנה במסכת תענית⁴⁸ מתארת את התהליך שהיה נהוג בזמן תענית ציבור: "סֵדֶר תַּעֲנִיּוֹת כִּיצַד? מוֹצֵיאִין אֶת הַתֵּבָה לְרַחוּבָה שֶׁל עִיר, וְנוֹתְנִין אֶפֶר מִקֶּלֶה עַל גְּבֵי הַתֵּבָה וּבִרְאֵשׁ הַנָּשִׂיא וּבִרְאֵשׁ אֵב בֵּית דִּין, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד נוֹתֵן בִּרְאֵשׁוֹ. הַזֶּקֶן שֶׁבֵּהֶן אוֹמֵר לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי כְבוֹשִׁין: אַחֲנִי, לֹא נֹאמֵר בְּאִנְשֵׁי נִינְוָה 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת שָׁקֵם וְאֵת תַּעֲנִיתָם', אֲלֹא 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂהָם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הָרָעָה'. וּבִקְבֻלָּה הוּא אוֹמֵר, 'וְקִרְעוּ לְבַבְכֶּם וְאֵל בְּגָדֵיכֶם'⁴⁹."

הזקן שבעם מבקש ללמד את העם - לא נאמר 'וירא הא-להים את שָׁקֵם ואת תעניתם' אלא 'את מעשיהם'. החרטה וההתחייבות המילולית לא לעשות את החטא יותר היא אמנם חשובה, אך איננה מספקת. כדי שה' ינחם על הרעה נצרכים צעדים מעשיים, שינוי באורח החיים הלכה למעשה! לא מספיק לעמוד, לצום ולהתפלל ביום הכיפורים ולהצטער על המעשים הרעים של שנה שעברה. חשוב לצאת מבית הכנסת במוצאי יום כיפור ולעשות צעדים כדי להוציא הלכה למעשה את השינויים עליהם התחייבנו מהכח אל הפועל! מאידך, לשים שקים גם על אדם וגם על בהמה, לחפש בזכויות מגדלת כל בדל של עושק וגזל ולהרוס בתים כדי להחזיר אותו - זוהי התנהגות קיצונית שעוררה את חשדם של חכמים:

"אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ: תְּשׁוּבָה שֶׁל רַמְיּוֹת עָשׂוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה. מֶה עָשׂוּ? רַבִּי חוּנָה בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חַלְפִּיתָא: הֵעֲמִידוּ עֲגָלִים מִבִּפְנִים וְאִמּוֹתֵיהֶם מִבְּחוּץ, סִיּוּחִים מִבִּפְנִים וְאִמּוֹתֵיהֶם מִבְּחוּץ, וְהָיוּ אֵלֶּה גּוֹעִים מִכָּאן וְאֵלֶּה גּוֹעִים מִכָּאן, וְאָמְרוּ, אִם אֵין אַתָּה מִרְחָם עָלֵינוּ אֵין אָנוּ מִרְחָמִים עֲלֵיהֶם... אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מֶה שֶׁהָיָה בְּכַף יְדֵיהֶם הִחֲזִירוּ, מֶה שֶׁהָיָה בְּשִׁידָה תִּיבָה וּמִגְדָּל לֹא הִחֲזִירוּ"⁵⁰.

48. ב, א.

49. יואל ב, יג.

50. ירושלמי תענית ב, א.

וַיִּמְנַח ה' אֶל-לֵהִים קִיקִיּוֹן
וַיַּעַל מִעַל לְיוֹנָה
לְהִיּוֹת צֵל עַל רֹאשׁוֹ
לְהַצִּיל לוֹ מִכָּרְעָתוֹ
וַיִּשְׁמַח יוֹנָה עַל הַקִּיקִיּוֹן
שֶׁמָּחָה גְדוּלָּהּ:

אֵיזָה נֶאֱמָר!

אֵיזָה חוֹם הָיִים!

לאחר זמן מסויים הקיקיון נובל, ועל ראשו של יונה שוב קופחת השמש, עד שהוא שואל את נפשו למות.

הלקח שמבקש ה' ללמד אותנו הוא המסיים את הספר בעוצמה אדירה:

וַיֹּאמֶר ה': אֲתָה חֹסֶת עַל הַקִּיקִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא עָמְלָתְ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ, שָׁבֵן לַיְלָה הִיָּה וּבֹן לַיְלָה אֲבָד! וְאֲנִי לֹא אֲחוּס עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הֶרְבֵּה מִשָּׂתִים עֹשֶׂרָה רְבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יָמֵינוּ לְשִׁמְאָלוֹ, וּבִהְמָה רֶבֶּה?

רבים התחבטו בשאלה "מהו הנמשל של משל הקיקיון?", וקולמוסין רבים נשתברו עליה. אנו נציע פתרון אחד מני רבים, שיתאים להלך המחשבה עליו דיברנו בקטע הקודם.

טענתו של יונה היתה - מה ערך יש לתשובתם של אנשי נינוה, אם תשובתם היא תשובה בכפיה, מפחד חרב המשחית? על שאלה זו בא מעשה הקיקיון לענות.

הקיקיון הוא צמח זמני, ארעי, שאיננו מחזיק

תמונה 16

תמונה 15

נס הקיקיון שגדל בין לילה

- מה המיוחד בצמח הקיקיון?
- מדוע יונה התעצב כשהתייבש הקיקיון?
- מה רצה הקב"ה ללמד את יונה על ידי ייבוש הקיקיון?
- מהו המסר הסופי מספר יונה?

בחלקו האחרון של ספר יונה מנהל הקב"ה דו־שיח אמוני עם יונה. יונה טען בבריחתו כנגד הצדק בהנהגת העולם - האם זה צודק שה' יסלח לגויים על תשובתם? האם תשובתם היא אמיתית, או שהיא מזויפת? ואם היא מזויפת, האם אין בכך כדי להצדיק את בריחתו של יונה?

התשובה לשאלה זו היא מעשה הקיקיון. מעל ראשו של יונה צומח קיקיון והוא מעניק לו צל.

מדוע ממתין יונה מחוץ לעיר? מה הוא מצפה לראות? ניתן לשער, שהוא רוצה לראות אם הקב"ה אמנם יקבל את תשובתם של אנשי נינוה, ובעוד ארבעים יום נינוה לא תהפך.

אלא שסדר הפסוקים הוא הפוך. קודם כל נאמר "וַיֵּרַע אֶל יוֹנָה רָעָה גְדוּלָּה וַיַּחַר לוֹ. וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה' וַיֹּאמֶר: אֵנָה ה', הֲלוֹא זֶה דְּבָרִי עַד הָיִיתִי עַל אֲדָמָתִי, עַל כֵּן קִדַּמְתִּי לְבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה, כִּי יִדְעִתִּי כִּי אֲתָה אֵל חַנוּן וְרַחוּם אֲרָךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנֶחָם עַל הָרָעָה. וְעַתָּה ה' קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי, כִּי טוֹב מוֹתִי מִחִי". ורק אחר כך נאמר "וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן הָעִיר, וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שֵׁם סֶכָה, וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בְּצֵל עַד אֲשֶׁר יֵרָאֶה מֶה יִהְיֶה בָּעִיר".

כלומר כאשר יונה יוצא מחוץ לעיר הוא כבר יודע שקריאתו הועילה, ואנשי נינוה אכן שבו בתשובה. זו הסיבה שהוא חוזר למחלוקת שלו עם הקב"ה וטוען נגדו - אני ידעתי שתסלח להם, ולכן ברחתי!

למה, אם כן, מחכה יונה?

מסביר הרד"ק: "ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם". כלומר יונה איננו מאבד תקווה שתשובתם לא תחזיק⁵³, והוא רוצה לראות מה ערכה של תשובה זו.

איך נפעל בעצמנו שתשובתנו תהיה תשובה אמיתית וכנה מעומק הלב. איך נפעל כדי שלא יהיה מצב של 'האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה'⁵⁴, שלא תהיה 'תשובה של רמיות' כדברי ריש לקיש?

המכילתא מציירת את יונה כאדם שעם ישראל חשוב לו יותר מכל. כל דבר שעלול לקטרג על עם ישראל פסול בעיניו מכל וכל. חז"ל משלימים את טענותיו של יונה ומסבירים שהיו לו כאן שיקולים נוספים - יונה דאג להשלכות של חזרתם בתשובה של אנשי נינוה. אם הם יחזרו בתשובה, מה הדבר אומר לגבי עם ישראל שאינם שומעים אל קריאת הנביאים לחזרה בתשובה?

נקודה זו משותפת ומיוחדת לנביאי ישראל. הנביא איננו רק שליח ה', אלא גם נציגו של עם ישראל כלפי ה'. הנביאים אינם רק צינור להעברת דבר ה' אל האדם, אלא הם שותפים פעילים וסגורים נאמנים על עם ישראל מול גזרותיו של הקב"ה. אנו מוצאים את משה ואת שאר הנביאים מגינים בחירוף נפש על העם.

התנהגותו של יונה כאן חריגה גם מבחינה זו. היינו מצפים שיעבור בכל העיר, שיקרא את קריאתו ויעודד אותם לשוב מדרכם הרעה, ובמקום זה אנו רואים שהוא בא לנינוה, 'זורק פצצה' - עוד ארבעים יום נינוה נהפכת - ויוצא מהעיר!

נראה ברור שיונה איננו שלם עדיין עם שליחותו והוא עושה אותה 'כמי שכפאו שד'. חז"ל תלו זאת בדאגתו לעם ישראל, עד שאמרו שהיה מוכן למסור את נפשו על כבוד ישראל, אפילו במחיר אי הציות לקול ה'⁵².

"וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן הָעִיר, וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שֵׁם סֶכָה, וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בְּצֵל עַד אֲשֶׁר יֵרָאֶה מֶה יִהְיֶה בָּעִיר".

שנבואתו לא תתקיים (בשל חזרתם בתשובה) ויאמרו עליו שהוא נביא שקר.

52. יונה יודע שהוא עובר על איסור חמור במעשיו אלו, שכן "העובר על דברי נביא, וכן נביא שעבר על דברי עצמו, והכובש נבואתו - חייב מיתה בידי שמים" (רמב"ם יסוה"ט ט, ב - ג), אך מסר נפשו לטובת עם ישראל.

53. כפי שנאמר במדרש, כדי שתשובתם של הגויים לא תהווה קטרג על עם ישראל.

54. משנה יומא ח, ט.

וַיֵּן אֶל־הַיָּם תּוֹלַעַת
בְּעִלּוֹת הַשָּׂחַר לַמַּחֲרָת
וַתֵּן אֶת הַקִּיקִיּוֹן וַיִּכַּשׁ:
וַיְהִי בְּרֹחַ הַשָּׁמֶשׁ
וַיֵּן אֶל־הַיָּם רֹחַ קָדִים חֲרִישִׁית
וַתֵּן הַשָּׁמֶשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַתַּעֲלֶהָ
וַיִּשְׂאֵל אֶת נַפְשׁוֹ לָמוּת

הרב קוק כותב באורות התשובה כי "צריכים להעמיק מאד באמונת התשובה ולהיות בטוח, שבהרהור תשובה לבד ג"כ מתקנים הרבה את עצמו ואת העולם..."⁵⁵, וכי "עיקר הנפילות באות מפני שאינו מאמין בקלותה של תשובה"⁵⁶. כמה גדול ערכם של הרהורי תשובה, שהם נותנים פתח לתיקון, ומנוף לשינוי לכל אדם ולכל העולם. וכך מסיים המדרש:

"בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נָפַל עַל פָּנָיו וְאָמַר: הִנֵּהג עוֹלָמְךָ בְּמִדַּת רַחֲמִים, דְּכָתִיב לָהּ אֶל־הֵינּוּ הַרְחֲמִים וְהַסְלִיחוֹת"⁵⁷.

מעמד הרבה זמן, ממש כמו תשובתם של אנשי נינוה. שמחתו של יונה על הקיקיון שֶׁבֶן לילה היה וכן לילה אבד, היא משל לשמחתו של הקב"ה על תשובתם של אנשי נינוה. כפי שיונה שמח על הקיקיון הזמני, כך הקב"ה שמח על בריותיו, בשעה שהם חוזרים בתשובה.

לכאורה, מדוע חס'ה על בריותיו? והרי תשובתם גם היא קיקיון שאינו מאריך ימים?

על כך בא לענות ספר יונה, העולם איננו יכול לעמוד במידת הדין, ועל כן ה' מנהיג אותו במידת הרחמים. אתה, יונה, שמחת כל כך על רגע אחד שריחמו עליך מהשמים והצמיחו לך קיקיון, ואני ה' לא אחוס על כל האנשים הללו? התייחסות ברחמים אין פירושה ויתור על מידת הדין, אלא נתינת הזדמנות שניה, אפשרות תיקון שתבוא לידי ביטוי במעשים שיתקנו את המעוות שנעשה.

הקב"ה מתחשב גם ברגעים הללו, והם גורמים לו נחת רוח, כפי שגרם הקיקיון ליונה.

סיכום

ניסינו לברר שני עניינים בהם עוסק ספר יונה - ההשגחה והתשובה. תשובה היא תהליך פנימי של שינוי ושיפור שעובר האדם, אך הוא מושפע מאירועים עולמיים המתרחשים בעולם, מתקופות וזמנים משתנים, וממקומות אליהם מגיע האדם. בחלקו הראשון של הספר מנסה יונה לברוח מהשגחת ה' ללא הועיל. דרך השגחתו המיוחדת של הקב"ה בחלק הראשון, מביא ה' את יונה להכיר ביחסו של ה' אל ברואיו, בערכה של התשובה ובחשיבותה בחלקו השני.

ספר יונה הוא ספר התשובה. תכניו אוניברסאליים ואינם מזכירים כלל את עם ישראל, אלא מציגים סיפור של נביא מול עיר של גויים. התשובה מופיעה בו כמתנה א-להית הניתנת לכל אדם באשר הוא - יהודי או גוי. כל אדם החוזר בתשובה, 'קיקיונית' ככל שתהיה, ראוי לחסד הא-להי, ולהזדמנות:

"כִּי לֹא תַחֲפֹץ בְּמוֹת הַיָּם,
כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכּוֹ וְחַיָּה.
וְעַד יוֹם מוֹתוֹ תַּחֲכֶה לוֹ,
אִם יָשׁוּב מִיַּד תִּקְבְּלוֹ."

55. ז, 1.

56. יד, 11, במהדורת אור עציון והרב פילבר.

57. ילקוט שמעוני יונה רמז תקנא.

בחרנו לבנות את הספר בצורה המתאימה קודם כל לילדים, כאשר התמונות מאפשרות לילד כמעט בכל גיל להבין את סיפור המעשה עם הפסוקים ולספרו, אך השתדלנו לרמוז בתמונות על מדרשי חז"ל שונים, עליהם ניתן לקרוא בחלק זה של הספר. מדרשים אלה מוסיפים ביאור, עומק ולקח לסיפור המעשה.

לפנינו הצעות הנוגעות לעקרונות אמוניים ולקחים חינוכיים שונים אליהם ניתן לכוון את הילד במהלך הספר. ניסחנו את הדברים בהסבר קצר של מסרים חינוכיים המצויים בתמונות, וכן במספר שאלות קצרות לכל תמונה כדי שתהיינה בפני ההורה השאלות שכדאי לעורר את הילד ואת המבוגר אליהן. השתדלנו לא להעמיס בביאורים ורעיונות מכיוון שייעודו של הספר הוא לקריאה עצמית של הילדים או ללימוד פשוט וזורם של הילד עם ההורה.

את המדרשים והמסרים החינוכיים חילקנו לפי התמונות כדי שיהיה אפשר לעבור בנקל מן הלימוד לאיור.

באופן כללי מומלץ להורה לקרוא את תוכן המדרשים ולספרם בעל פה. הדבר מתאים בעיקר לגילאים הנמוכים. לחילופין, ניתן ללמוד בחברותא מתוך המדרשים (בסגנון 'אבות ובנים'). מיותר לעיין שהרעיונות המובאים כאן הם רק הצעה לדיון. אפשר להתווכח עם הפתרונות המוצעים בספר, ולעיין בתנ"ך ובפרשנים כדי לתמוך רעיונות חדשים.